

MILKINE »NOROSTI«

Anton Ingolič

PRVO MILKINO PISMO

Dragi Metod,

pišem v francoščini, laže mi gre in saj je najina »dopisna šola« končana. Da, dopisna šola, tako si napisal v prvem pismu. Dobro se ga še spominjam. Bilo je kratko, vsebovalo je pravzaprav eno samo vprašanje: ali bi hotela sodelovati v privatni dopisni šoli, kjer bi bila obenem učiteljica in učenka, kakor bi bil tudi Ti učitelj in obenem učenec. Ti bi mi namreč pisal v francoščini, v takšni, kakršne si se naučil v šoli, jaz pa Tebi v slovenščini, ki je, kakor si izvedel pri mojem stricu Jakobu, ne obvladam dobro, pa bi se je rada naučila, preden bi se vrnila v domovino. Tvoje pismo je bilo napisano v francoščini. Če pristajam, naj odgovorim na ta način, da svojemu slovenskemu odgovoru priložim listek s popravki napak v Tvojem pismu. Ne bi bila odgovorila, da me ni zamikala vloga učiteljice in da mi ni bilo tako hudo po šoli, iz katere sem se morala izpisati nekaj mesecev prej. Učiteljski del sem opravila hitro, skorajda z užitkom, saj je v Tvojem pismu kar mrgolelo napak, teže je bilo z drugim, z učenčevim pismom. To je bilo sploh moje prvo slovensko pismo. Dotlej sem napisala le kak stavek, dostavek k materinemu pismu stricu Jakobu ali teti Mini. Zdaj je šlo za celotno pismo, ne kmetu tam nekje v dolenjskih hribih ali kmetici na Krasu, marveč študentu srednje tehnične šole v Ljubljani. Ob pisanju tistega kratkega pisma sem se šele prav zavedela, kako pomanjkljivo je moje znanje jezika, ki je moj materinski jezik. Želja, da se ga temeljito naučim, je bila še večja, še bolj vroča.

Tvoj odgovor je prišel prej, kakor sem pričakovala. Zavzela sem se, ko sem poleg daljšega francoskega pisma, v katerem si mi opisal Ljubljano, kakor sem Ti jaz opisala kraj, v katerem smo tedaj živeli, našla v ovitku samo droben listič s popravki svojih napak. Bilo jih je za čuda malo in Tvoje besede glede moje slovenščine so bile nadose izpodbudne. To mi je dalo novega poleta. Odtlej z materjo skorajda nisem govorila več francoski. Seveda sem šele pozneje spoznala, da si Ti ubral drugačno taktiko kakor jaz, namreč taktiko popustljivosti. Da, že tedaj v začetku! Jaz pa sem bila že tedaj stroga; takoj, ko sem prevzela vlogo učiteljice, sem sklenila, da jo bom opravljala dosledno, nepopustljivo, z ognjem. Takšna sem bila že tedaj, v vsem takšna. Mati pravi, da sem nora. Morda je to res norost. Kdo bi vedel, kdo presodil?

Ali je res norost? se je vprašala. Zganila je pismo in si ga položila na kolena. Z drevesa, pod katerim je sedela, je na pismo padel list. Vzela ga je v roke. Bil je rdečkastorjav. Eden prvih, ki je ovenel in odpadel. Norost? Je zvestoba norost? In to ji očita mati, ki je imela samo enega moškega. Še zdaj mu je zvesta, čeprav je že sedem let v grobu, in je že nekajkrat imela priliko, da bi se vnovič omožila. Tudi svojemu domu je zvesta. Ji ni včeraj dejala, da prav danes poteka osemnajst let, kar je zapustila domačo hišo in domači kraj, toda še vedno je z vsemi mislimi in čustvi navezana nanj. Pa ji bo govorila, da je zvestoba, takšna zvestoba norost!

Spustila je oveneli bukov list na pesek pod klopjo in spet razgrnila pismo.

Od tistega Tvojega in mojega pisma je minilo dobrih šest let. Koliko pisem sem Ti pisala v tem času, koliko slovenskih in koliko francoskih, koliko sem jih odposlala in koliko zadržala, koliko pa jih sploh napisala nisem! O teh nenapisanih pismih bi se rada pogovorila s Teboj, o njih bi Ti rada nekaj napisala, čeprav se bojim, da je vse to predaleč od Tebe, saj nisi več ne moj učenec ne moj učitelj, predvsem pa nisi več moj fant.

V svojih pismih si mi opisoval naše kraje, najprej Ljubljano, potem svojo dolensko vasico Dol, kjer živi tudi naš stric Jakob, pozneje druge kraje, Dolenjsko, Gorenjsko, šel si celo na Primorsko, v mojo rojstno vas Resnik nad Sočo. Noben profesor zemljepisa mi ni znal tako približati krajev, ki jih nisem videla. Materi sem morala prebrati vsako pismo, potem pa sva ga skupno prevedli še v slovenščino. »Da, da, tako je pri nas,« je mati ganjena ponavljala. »Si čula, Milka? Si videla? To so naši kraji, takšni so naši ljudje. Vrnimo se, kaj še čakamo?« Tudi jaz sem vse bolj željno čakala na vrnitev, celo Jean, ki sprva o vrnitvi ni hotel niti slišati, se je polagoma otajal. Treba je bilo samo zbrati potrebni denar in odločiti se, kam naj pravzaprav gremo, ali v Resnik na Primorsko, kjer je tedaj še živela materina sestra Mina, ali na Dolenjsko, kamor nas je vabil očetov brat Jakob, ali morda kam drugam, kjer so živeli ostali naši sorodniki, s katerimi pa ne oče in ne mati nista nikoli imela tesnejših stikov. Z denarjem je bilo težko, saj sva z materjo zaslužili komaj za sproti. Vožnja za tri in denar za prve čase, vsaj za leto dni, dokler si v domovini ne najdemo zaslužka, to je bilo za tiste čase celo premoženje. Vendar denar, ki ga nismo imeli, ni bil glavna ovira. Bolj in bolj sem prihajala do spoznanja, da se mati vrnitve, kakor si je sicer želi, tudi boji. Kajti naposled smo le zbrali denar za vožnjo in še za nekaj mesecev, toda mati je še vedno odlagala. »Počakajmo, na jesen

je pri nas najlepše, tudi za delo ni hudo, ne v Italiji in gotovo tudi ne v Jugoslaviji. « Pa je prišla jesen in z njo vojna. Vendar tudi vojna sprova ni bila prava ovira. Toda kakor da je bilo materi kar prav, da se je lahko sklicevala nanjo. »Kam hočeš? Še tam se lahko vsak čas začne. Če sem toliko let potrpela, bom še kako leto.» Tako sva z materjo dan za dnem govorili o vrnitvi in jo odlagali. Seveda je tudi Tvoj obisk padel v vodo, čeprav sva se že dogovorila, kdaj boš prišel in kako dolgo boš ostal pri nas ter kdaj se boš odpeljal v Pariz, kamor si si tako vroče želel. Ostala so nama samo pisma. Ta so bila vse daljša in lepša, iz njih sem dodobra spoznala Tebe in svojo domovino, Ti si pa, upam, spoznal mene in alpski del Francije. Že sva začela drug drugemu odpirati vrata v svoj skrivni svet. Misel na domovino se je v meni bolj in bolj prepletala z mislijo nate, želja po vrnitvi z željo, da bi videla Tebe. Kljub vojni vihri, ki je pri nas že divjala, so to bili lepi časi!

Dekliška roka s svetlozelenkastim pismom se je povесila, plave oči so se zamišljeno zazrle prek ozkega pasu zelene trate na jezero, ki se je pod njenimi nogami lesketalo v popoldanskem soncu. Na nebu so plavali drobni oblaki, tam na oni strani jezera pa se je na vznožju gozdnatih gora belilo pristaniško mestece. Zares, to je bil zanjo najlepši čas! Zgodaj zjutraj je odhajala v tovarno, kaj zato, če si je že čez nekaj minut zamazala roke, kaj zato, če so jo že čez dobro uro začele boleti noge od stanja, kaj zato, če je čas ob stroju potekal počasi, sila počasi! V prsih ji je bilo sicer nekam tesno, vznemirjajoče, vendar toplo, lepo, lepo. Zdaj je videla Metoda, kako ji prihaja naproti s smehljajem na obrazu in s kovčkom v rokah, potem pa hodita po ulicah, ki so nenadoma lepše, bolj domače, razkazuje mu mesto, okolico, pelje ga domov, vodi ga v park. Drugič se je videla na vlakcu v domovino, v Ljubljani na postaji, kako izstopa, kako sega Metodo v roko, toda preden mu jo stisne, jo že objamejo njegove roke in njegove ustnice se dotaknejo njenih. Vse okoli nje se pogrezne nekam, ni ne domovine ne tujine, samo onadva sta, Metod in Milka. Dolgo, dolgo sta samo onadva, šele potem se pokažeta spet mati in Jean. Vendar ju ne motita. Vse, česar se je mati bala, se razblini v nič; ljudje so ljubeznivi in ustrežljivi, prijazno jih ogovarjajo in jim svetujejo, kakor da so stari znanci. Še isti dan se z Metodom odpeljejo v Dol na Dolenjsko. Na postaji jih čaka stric Jakob s teto, tremi nečaki in dvema nečakinjama; strica in tete in dveh nečakov se le medlo spominja, ostalih še sploh ni videla, vendar si krepko stisnejo roke, še objeli bi se, samo če bi kdo začel. Spravijo se na lojtrski voz in, hižo, zdrčijo po beli cesti... Že nekaj pisem je morala raztrgati, preveč odkrito so govorila o tem, kar se je razraščalo v njenem srcu. Pa

je le prišlo pismo, ki ga je tako željno pričakovala! Metod ji je razodel, da jo ima rad; ni je še videl, tudi ni slišal njenega glasu, vendar je iz pisem spoznal, kakšna je, plemenitejša, je pisal, kakor so vsa dekleta, kar jih pozna v Ljubljani in doma v Dolu, skratka, dal je slovo svojemu dosedanjemu dekletu, s katerim se poznata že skoraj tri leta, in komaj čaka, da bo pritisnil na srce svojo »Francozinjo«. Šele zdaj je Milka lahko pisala o tem, kar je skrivala v svojem srcu. Vendar prvega pisma, odgovora na to Metodovo pismo, ni oddala. Ko ga je prebrala, je začutila, da ne izraža tega, kar je nosila v sebi, predvsem pa ga je raztrgala zato, ker se ji je zdelo nemogoče, da bi tudi to pismo imelo napake. Metoda to sicer ni motilo, njegovo pismo je bilo napisano v francoščini in v njem je bilo še več napak kot v prejšnjih, kar je Milka opazila šele pri drugem ali tretjem branju. Seveda ji ni prišlo niti na misel, da bi — kot navadno — vzela list papirja in si napake izpisala. Toda kaj, če bi Metod njeno pismo vzel kot vajo v slovenskem pisanju? Dolgo se je trapila s to mislijo, nazadnje pa napisala odgovor in priznanje v francoščini. Kako lepe besede je našla, kako ji je teklo pero! Poslej so bila njena pisma zgolj francoska, Metod pa je še dalje pisal jezik, ki ga ni znal dobro. To jo je sprva bolelo, skorajda žalilo, kakor tudi to, da ji je še enkrat pisal o dekletu, ki ga je pustil. Kakor je bil Metod njen prvi fant, je pričakovala, da je tudi ona prvo Metodovo dekle. Da pa Metod ne bi mislil, da je opustila vaje v slovenščini, je k francoskemu pismu priložila prevod prvih dveh strani Franceovega romana Rdeča lilija, o katerem mu je pisala že prej nekoč. Sicer pa njena želja, da se spet nauči slovenščine, ni bila nič manjša kakor prej. Še celo večja. Vse, kar je bilo francoskega, je zanjo zgubljalo vrednost.

Morala se je nasmehnuti, žalostno nasmehnuti tistim časom. Kje so zdaj? Prek njih je završala vojna vihra kakor gorski vihar čez pobočja z mladimi nasadi. Kaj še ostane po takem neurju? Pri Metodu ni ostalo prav nič...

Nadaljevala je z branjem, vendar je nekaj stavkov šlo mimo nje, ne da bi se zavedela njih smisla.

... Po okupaciji Francije nismo več mislili na vrnitev. Odgodili smo jo za pozneje, po končani vojni. Še dalje sem Ti pisala pisma; nekatera so prišla nazaj, druga so se kdo ve kje izgubila. Tvoje pismo ni prišlo nobeno več. V tistem času je Jean pustil šolanje, do katerega nikoli ni imel pravega veselja, našel si je avtomobilsko popravljalnico in se začel učiti za mehanika, medve z materjo pa sva odšli na deželo, na kmete. Bolj in bolj me je skrbelo, kaj je s Teboj. V zadnjem pismu, ki sem ga dobila, si mi sporočil, da so Te v poklicali. Si padel v tistih nekaj dneh,

kolikor so trajali boji na mejah? So Te odvedli Nemci ali Italijani v ujetništvo, od koder nisi smel pisati? So Te odlekli v taborišče, od koder se ne boš več vrnil? Si šel med partizane? Kaj se je zgodilo s Teboj, si še ali nisi več živ? Vse moje misli so bile pri Tebi. Včasih sem bila vsa zlomljena, pa spet mi je nekaj dejalo, da si še živ in boš živ ostal. Ljudje so se ubijali na najgrozotnejše načine, na tisoče in tisoče jih je umiralo po taboriščih, pod ruševinami, na frontah in v zaledju, jaz pa sem sanjala v življenju, ki me čaka, ki naju čaka, ko bo morije konec. Kako sem le mogla?

Z materjo sva se po enem letu vrnili v mesto, kajti ona se je odvadila kmečkega dela, jaz pa se mu nisem mogla privaditi. Mati se je sploh odvadila vsakršnega dela in z ničimer ni bila zadovoljna. Na lepem si je vabila v glavo, da se moram omožiti. Našla mi je celo ženina, Jeanovega mojstra, vdovca, ki mu je žena umrla za kapjo. Kar čez noč bi se bila morala omožiti. Tudi mojster Mornet je začel siliti vame. Ni mogla verjeti, da še vedno čakam na Tebe. »Neumnica, padel je ali vzel drugo,« mi je govorila tako trdo, da sem jo zamrzila. To so bili hudi časi; mati je bolehalo in sitnarilo, Jean pa se je popolnoma izgubil: doma ga skoraj ni bilo, kadar pa je prišel, je prinesel z ulice kopico prostaških izrazov in tako diojaško vedenje, da me je bilo groza pred njim. V tistem času seveda nismo spregovorili pri hiši nobene slovenske besede več, meni je šla laže francoščina, Jean je znal slovenski že od nekdaj manj kakor jaz, mati pa sama s seboj ni mogla govoriti v svojem jeziku, čeprav francoski ni govorila nikoli in še zdaj ne govori tekoče in pravilno. Zadnje vojno leto sem dobila delo v tovarni umetnih kamnov, ogrlic, uhanov in zapestnic. Tu še vedno delam. Delu sem se kmalu privadila, toda prilike so bile sprva strašne. V večini smo ženske, dekleta, kar je moških, pa so sami ženskarji. Ne bom Ti pisala o tem, zakaj sem še vedno med najslabše plačanimi dekleti, zakaj mi pri vsakem izplačilu največ odtegnejo, zakaj mi neprestano grozijo z odpuvedjo. Ne bi verjel, ali če bi verjel, ne bi razumel, da je na tistih steklenih biserov, ki jih nosijo brezskrbna dekleta in zadovoljne gospe okoli vratu, toliko grenkih dekliških solz.

Po končani vojni sem vsak dan, vsako uro čakala na Tvoje pismo. Koliko pisem sem napisala kot odgovor na pismo, ki ga ni in ni bilo! Seveda teh pisem nisem oddajala. Hotela sem najprej sprejeti Tvoj glas, potem bi Ti bila poslala vsa pisma. Imel bi branja za teden dni. Spet bi obnovil francoščino, s katero se med vojno gotovo nisi utegnil ukvarjati. Prva je pisala v domovino mati, sestri Mini in svaku Jakobu. Najprej se je oglasil stric. Samotno je živel v domu, ki je bil pred vojno poln otrok: vsi trije sinovi so padli v partizanih, od hčerk pa je naj-

mlajša odšla v mesto v službo, žena pa mu je umrla malo pred osvoboditvijo, kar prav bi mu bilo, če bi prišli. Potem se je oglasila teta: njen dom je požgan, s stricem in sinom invalidom živijo v zasilni kolibi. Tudi očetova domačija je porušena, prvo vojno leto so Italijani prestavili cesto, prav čez naše dvorišče so jo speljali. Ne vidi se več, kje je stala hiša, le nekaj jablan je še ostalo od nekdanjega sadoonjaka. Zvedeli smo tudi za ostale sorodnike: teti Julči in teti Poloni, starejšima materinima sestrama, ki sta živeli nekje v Brdih, sta domačiji sicer ostali, toda hiši sta se jima na pol izpraznili, strica Alberta, ki se je edini izmed mojih stricov poitalijančil, so ubili partizani, najmlajši materini sestri Lucija in Regina, ki sta malo pred vojno odšli v Egipt, se še nista oglasili, najmlajši materin brat Andrej pa je ostal v jugoslovanski vojski; teta Milika, očetova najstarejša sestra, ki je živela že dolga leta v Trstu, je izgubila moža — Italijana, že osemtridesetega so ga vpoklicali, obe očetovi sestri, teta Gabrijela in teta Polda, pa sta ostali v Južni Italiji, kamor so njuna moža, železničarja, predstavili že pred vojno, eden med njima je izgubil med vojno vse premoženje, drugi pa je bil ranjen v nogo. To se je zgodilo z očetovim in materinim sorodstvom. Poleg tega pa ne stric Jakob ne teta Mina še ne veta, kaj bo prinesla bodočnost: za Resnik še ni gotovo, ali bo prišel pod Jugoslavijo ali bo ostal v Italiji, stric Jakob pa se boji, da bo moral stopiti v zadrugo, ki jih ustanovljate v Jugoslaviji. Mater sta pismi zelo potrli, jaz pa sem bila predvsem razočarana, ker stric Tebe ni niti omenil. Tako sem bila zmedena, da se nisem zavedala, da stric gotovo ne ve, da naslov, ki Ti ga je bil dal pred leti, ni služil samo za dopisno šolo. Mati ga je v naslednjem pismu na mojo prošnjo vprašala, kako je sicer na vasi. V stricovem odgovoru je bilo vse mogoče o sosedih, toda o Vaši hiši niti besede. Seveda, Vaša hiša stoji na drugem koncu vasi, do tja pa ni prišel. Mati ga je morala vprašati naravnost. Šele prejšnji teden sva dobili odgovor.

»Ali ti nisem rekla? Nora si bila in še vedno si nora. Kdaj se boš le spametovala?« Materine besede so bile rezke, vendar tudi njej ni bilo vseeno, tudi ona je bila malce razočarana. Torej je kljub vsemu tudi ona upala, da ...

Nekdo je prisedel. Morala je odtrgati pogled od pisma.

»Slabe novice?« je vprašal postaran možki s črnimi naočniki in drobno palico, s katero je takoj začel brskati po pesku. »Kar se je vojna končala, pravzaprav začela, ni več dobrih novic,« si je odgovoril sam, ker mu dekle s pismom v roki ni odgovorilo. »Sama obvestila o smrti, revolucijah, procesih in podobnih nevšečnih zadevah. Bolje bi bilo, da bi bil človek nepismen.«

»Da, bolje!« je zavzdihnila Milka. V tem primeru ne bi z Metodom ustanovila dopisne šole, ne bi... Česa vsega ne bi bilo! Ne sedanjega razočaranja, a tudi ne nekdanjih lepih dni. Ne, ni krivda v pismenosti in v nepismenosti. »Pravzaprav...« je skušala zavriniti starega gospoda in sebe.

»Nič pravzaprav, civilizacija je vsega kriva,« ji je starec segel v besedo. »To je spoznal že Jean Jacques. In kakšna je bila civilizacija v njegovem času in kakšna je zdaj! Zamislite si, gospodična, da bi Rousseauja poslali v nemško taborišče in bi tam videl krematorij, da bi...« Starec je zamahnil s palico, da je vrglo pesek na vse strani. »Človek se je skozi ta čas rešil samo z voltairskim nasmehom. Smej se vsej tej norosti, svoji in drugih ljudi!«

»Norosti?« je vprašala Milka, toda že naslednji trenutek je pozabila na neznanca ob sebi.

Norost! Takšna zvestoba naj bi bila norost?! Ni ga videla, ni slišala njegovega glasu, njegova roka ni počivala na njenih ramenih, njene ustnice se niso dotaknile njegovih. Vendar je bila vsa njegova. Čakala je nanj. Bila je prepričana, da tudi on čaka nanjo, samo če je živ. Metod pa ni čakal. Bil ji je torej nezvest. Ji je bil res nezvest? To je bila vendar ljubezen brez poljuba, brez objema, brez vročih, šepetajočih besed, bila je ljubezen na daljavo, ljubezen na papirju. Njegova je bila izražena v slovniško nepravilnih in stilistično nerodnih stavkih, včasih je morala ugibati, kaj je pravzaprav hotel povedati. Vendar so vsa zadnja njegova pisma govorila o tem, da jo ima rad, da bo čakal nanjo, dokler ne bo prišla, ko bo prišla, se bosta objela in se pogovorila o bodočnosti, kolikor, seveda, ne bo prišel on prej k njej. Ona mu je pisala prav tako, le še topleje, še z večjim hrepenenjem. Kolikokrat je poljubila pismo, ki ga je dobila, in tudi pismo, ki ga je odposlala! Kaj vse je počela! Predvsem pa ga je čakala, bila mu je zvesta. Metod pa je svojo besedo prelomil.

»Nekaj se je spremenilo v ljudeh,« je zaznala spet neznančeve besede, ko je za trenutek obtičala v svojih mislih. »To ni nič, da so se spremenile meje, da je spet nekaj kraljev izgubilo svoje prestole, bistveno je, da se je v človeku nekaj prelomilo, ni več tistega nekdanjega trdnega, sebi zvestega človeka, ni več...«

Milka se je dvignila.

»Moram na pošto.«

»Torej je to pismo vaše?« Starec se je prizanesljivo nasmehnil, šele zdaj je opazila, kako jezero odseva v njegovih očeh, obraz je bil ozek, koščen, starikav, oči pa živahne, vznemirjene, žive. »Treba bo popisati gore papirja, da bo človek spet, kakor je bil nekoč.« V hipu pa je

ugasnil blesk v očeh (jezero je usahnilo), bile so stare, mrtve kot obraz. »Morda pa ne bo nikoli več, kakršen je bil. Pravzaprav je škoda za besede, za papir. Vse je zaman. Kar se je zgodilo s človekom, je nepopravljivo. Rečem vam, gospodična, nepopravljivo. Ali odpošljete to pismo ali ga spustite v jezero, vseeno je, prav vseeno.«

S silo se je odtrgala od starca. Napravila je nekaj odločnih, naglih korakov, potem pa stopala počasi, predano. Pod nogami ji je škripal pesek, ob obalo je čisto narahlo pljuskalo. Razgrnila je pismo, da ga prebere do konca.

Nevede je preskočila nekaj vrstic.

Zdaj je konec čakanja. Sploh je vsega konec. Vse Tvoje besede, Tvoje napisane besede so brez vrednosti. Tvoja pisma še hranim, tudi mnoga izmed tistih svojih, ki jih nisem odposlala. Vse to je brez vrednosti. Vsaj za Tebe. Z menoj je drugače. A brez pomena je, da bi Ti pisala, kako je z menoj. To je pravzaprav zadnje pismo najine dopisne šole; Ti mi najbrž ne boš odpisal. Sicer pa, kaj bi mi mogel pisati? S francoščino se gotovo ne ukvarjaš več. Zdi se, da bom tudi jaz opustila učenje slovenščine. Mati sicer še govori o vrnitvi, vendar, kakor si je želi, se je istočasno tudi boji. Poleg tega pa njene domačije ni več, vojska je strahovito pustošila v našem sorodstvu. Jaz pa tam pri Vas res nimam več kaj iskati. Zdaj ne več. Še jezika ne znam dobro. Morda bom tu dobila pisarniško službo. Steklenih biserov imam dovolj. Lažni so, lažni. Že pred leti sem si jih izbrala nekaj, ki sem jih nameravala nositi pri Vas, to so bili najlepši biseri naše tovarne. Snoči sem jih zalučala v jezero. Čemu mi bodo? Preveč vem, kako so brez vsake vrednosti. Morala se bom torej popolnoma pofrancoziti, ostati za vselej tu. Morala bom postati kakor Jean, ki o vrnitvi ne mara niti slišati. Ima se za Francoza. Res, nič slovenskega nima na sebi, nič Francozom tujega. Jaz pa sem drugačna, tako pravijo vsi, po zunanosti in tudi sicer, Slovanke, tako me tudi kličejo nekateri. Zares, če je značilno za Slovanke, da ostanejo vsemu navkljub zveste v ljubezni, da rade razmišljajo, da... da so nore, kakor pravi moja mati, potem sem res Slovanke, Slovenke, Primorka! Toda ali Ti nisi Slovan, nisi Slovenec? Bil si partizan. V partizanih si se seznanil s svojo sedanjo ženo, hčerka se Ti je rodila tri mesece po končani vojni. Razumem, da so tudi partizani ljudje. Vendar...

Ne vem, ničesar več ne vem.

Čemu sploh tole moje dolgo pismo? Stric je sporočil, da si direktor neke na pol porušene tovarne, ki jo pod Tvojim vodstvom popravljate dan in noč. »Metod je eden pravih aktivistov v našem kraju.« Ne vem točno, kaj pomeni pri Vas ta beseda, gotovo pa je oznaka za vsestransko

delavnega človeka. Boš utegnil prebrati moje pismo? Boš mogel žrtvovati zame kakšno tiho urico, ne zame, marveč za najino »dopisno šolo«? Morda boš tele liste preletel sredi ruševin svoje tovarne in boš dejal, kakor je dejala moja mati: Nora je, zares je nora. Ali ni potem bolje, da ga ne odpošljem? Odgovora tako ne pričakujem. Ne morem ga pričakovati. Čemu torej kupiti znamko, jo nalepljati na ovitek in vreči pismo v poštni nabiralnik? Ni bolje, da ga spravim, še bolje, da ga raztrgam?

Naj bo. Odposlala ga bom. Vsaj mislim, da ga bom odposlala. Z njim Ti bom odposlala svoj zadnji pozdrav, svojo ljubezen teh strašnih in vendar lepih vojni let, svoje sanje, svoje hrepenenje,

svojo zvestobo...

Tvoja, še vedno Tvoja Milka

Prišla je do mostička, ki je vodil čez ozek zaliv. Na mostičku so se igrali otroci, v vodi spodaj pa so švigale mlade postrvi. Zdaj zdaj se je zableščalo kot lučka, ki pa je takoj spet ugasnila.

Visoko, postavno dekle v preprosti rjavi volneni obleki z belim ovratnikom je zganilo pismo in ga potisnilo v ovitek. Pri tem ji je na podolgovatem, nekoliko trdem obrazu zagorel topel smehljaj, ki pa je ugasnil prav tak hitro kakor spodaj v vodi blesk ribjih luskin. Stopila je k ograji. Celo naslonila se je nanjo ter pogledala dol v vodo, kakor da jo zanima igra postrvi in sončnih odbleskov. Zdaj se je videlo, da je njen obraz zares nekoliko pretrd, preresen za njena leta. Bilo ji je trindvajset let, iz migetajoče vode pa je gledal tridesetletni obraz.

»Spet pisariš! Kaj mu hočeš pisati po vsem tem, kar nam je sporočil stric Jakob? Zares si nora!«

So bile to materine besede?

»Ali odpošljete to pismo ali ga spustite v jezero, vseeno je, prav vseeno.«

Kdo pa je rekel te besede?

Pogledala je pismo. Na ovitku še ni bilo naslova in tudi ne znamke. Vendar pismo mora odposlati, doma ima že preveč neodposlanih pisem.

Toda ali ni glavno, da je povedala, kar je morala povedati? In ali ni zdaj vseeno, ali ga odda v nabiralnik tamle onstran mostička ali pa ga kar tule spusti v vodo, da s tokom odplava daleč tja po jezeru, morda prav do tiste ladje, ki pluje na ono stran?

Zbegano se je ozrla naokoli, kakor da se pripravlja na zločin, potem pa se naglo sklonila čez ograjo in spustila pismo v vodo. Na vodni gladini se je belo zableščalo, iz globine pa so priplavale postrvi. Okoli belega pisma se je prižgalo na stotine lučic. A le za nekaj trenutkov, že so začele ugašati in kmalu ugasnile, pismo pa je s tokom odplulo na široko jezero.

Dragi Charles,

zdi se mi potrebno, da svojo odločitev, ki pa je dokončna, nekoliko utemeljim. Kolikor sem Te mogla spoznati v teh mesecih najinega poznanstva, nisi preveč natančen glede svojih dejanj, a hudo si natančen glede dejanj drugih.

Predstavljaljaj si dekletce, katerega starši se, ker v domovini nimajo pravega zaslužka in ker je v domovini, ki je pod tujo oblastjo, za domačine čedalje manj svobode, izselijo v tujino, v mojem primeru v Francijo. Ne oče, navaden kmečki delavec, ne mati, preprosta kmečka žena, in seveda ne petletna kratkokrilka ne poznajo francoske dežele in tudi ne francoskega jezika. Dekletcu je že takoj v začetku laže kot očetu in materi, ki se morata boriti za vsakdanji kruh in se vživljati v razmere, ki so popolnoma drugačne kakor v idilično lepi domači vasi nad zeleno reko. Dekletce si namreč kmalu, prav kmalu najde družbo malih znank in znancev in že čez nekaj tednov začne ponavljati in izgovarjati ušesom svojih staršev hudo tuje besed in stavke. Medtem ko mati in oče še leta in leta živita v svoji vasi, dekletcu naglo ugaša spomin na kamnito hišo, na latnik ob njej, na mukajoče govedo strica Jakoba in na strica samega, malo pozneje pa tudi na bistro reko pod hribom, na širono ravnino onkraj nje, na plavo nebo in na zvezde nad domačo vasjo. Kolikor več ima malih znank in znancev, toliko bolj se izgubljajo tudi domače besede, izgubile bi se popolnoma, da oče in mati ne bi govorila doma samo slovenski in da ne bi naravnost ljubosumno pazila, da hčerka ne prinaša v hišo tujih, francoskih besed, ki njima še vedno gredo tako težko z jezika. Ko to dekletce stopi v šolo, ji jezik, ki ji je bil do nedavnega edini, ki ga je znala, postaja tuj, domač pa ji postaja tisti jezik, ki se ga je naučila v novem kraju. Ne mineta dve šolski leti in to dekletce govori tuji jezik, kakor ga govore njeni sošolci in sošolke, ne samo da ga govori, marveč ga tudi piše. V tretjem, četrtem šolskem letu njene naloge učitelj često prebere kot primer lepe, čiste francoščine. Tedaj ji materinski jezik ni samo tuj, zdi se ji strašno reven, naravnost robot, saj ne more več v njem povedati vsega, kar čuti in misli. Mati in posebno oče, ki se je francoščine bolje privadil kot mati, morata dovoliti, da dekletce uvaja v dom francoščino. Ker si v tem času oče, ki je iznajdljiv za delo, najde boljši zaslužek v mestu, družina zapusti deželo in se naseli na robu večjega mesta. Kaj je naravnejšega, kakor da dekletce, ki je medtem časom dobilo bratca, stopi v gimnazijo, kar je njena največja želja. Čedalje manj razume očeta in posebno mater, ki trdita, da se je popolnoma spremenila, da nima nič domačega, sloven-

skega na sebi, da je postala Francozinja, ko pa na drugi strani čuti, da je součenke nimajo za svojo, da jo le redko puščajo medse, da ji največjih skrivnosti ne zaupajo, ker je tujka, Slovanka, kakor ji pravijo, Slovanka iz Italije. Ne more drugega, kakor da se v šoli trudi še bolj, da se potaplja v branje, da trikrat, štirikrat sestavi in napiše nalogo, preden jo odda. Matematika ji ne gre, toda v tretji gimnaziji je v francoščini med prvimi v razredu. Neredko popravlja součenkam naloge, neredko jo sošolke vprašujejo, kako se piše ta, kako ona beseda. Ponosna je na svoj uspeh, ponosna, da je prodrla v bistvo jezika, ki ni njen materinski jezik.

Ko je spoznala, da oče in mati govorita drugače, kakor je pisano v knjigah, sploh ni hotela več govoriti slovenski, češ da je njuna govorica kmečka, neizobražena. »Kaj se le toliko spakuješ!« jo je mati znova in znova zavračala. Oče je bil popustljivejši. »Dobro je, da znaš francoski, potrebno je, moraš pa znati tudi svoj, materinski jezik. Je že tako, kolikor več jezikov znaš, toliko več veljaš, nič pa ne veljaš, če ne znaš materinega jezika.« Očetova misel se ji je zdela pravilna, vendar je imela pomisleke, češ, to, kar govorita onadva, to, kar je do nedavnega še dokaj dobro tudi sama govorila, ni knjižni jezik. Kajti ko je vzela v roke koledar, ki so ga vsako leto dobivali iz Gorice, ga je le težko razumela, vsako leto več neznanih besed je bilo v njem. To je bilo eno. Drugo: ni marala več preprostih, kmečkih oblek, hotela je biti oblečena kakor njene součenke. Bolj in bolj ji je bila v napoto dolga, težka kita kostanjevih las. A oče in mati nista dovolila, da bi si jo odstrigla. »To je edino, kar je na tebi še našega, domačega,« je ponavljala mati. Oče pa je samo dejal: »Nikar, Milka! Dekle si, dekle pa je lepo, če ima kito.« Neko popoldne, ko se je vračala iz šole, je zavila v park, si našla najbolj skrito mesto med grmovjem in potegnila iz torbe materine škarje, ki jih je že ves teden jemala s seboj v šolo. Prijela je kito v roke. Sonce se je uprlo vanjo, lasje so se zalesketali, da je dekletu jemalo vid. Kakšna krasota! Toda če hoče, da ne bodo gledale sošolke nanjo kot na tujko, če hoče, da... Škarje so zašklepetale, ko jih je vzela v tresoče roke. Že jih je spustila nazaj v torbico, a spet jih je izvlekla, naglo, z ihto. Rsk, rsk! Kita, težka, mehka kostanjeva kita ji je ostala v levici. Seveda je s kito v rokah odhitela po ulici in vsa zajokana pritekla domov. Doma jo je mati najprej zgrabila za tisto malo las, kar jih je ostalo na njeni glavi, in jo med jokom in oštevanjem vlačila po kuhinji, nazadnje pa obsedela onemogla pri štedilniku in samo ječala. Ko je prišel oče, je zavzdihnil, kakor da je izgubil dragocenost, ki je z ničimer ni mogoče nadomestiti. Hudo ji je bilo tisti večer, hudo, da bi najrajši umrla, a že prihodnje jutro, ko je mati začela znova z oštevanjem, tokrat brez

solza, je bila ponosna na svoje dejanje, bila je prepričana, da je končno le prava Francozinja.

Charles, si mi sledil, mi še slediš? Si lahko predstavljaš razvoj takšnega dekletca, hčerke priseljenca, sprva poljskega delavca na deželi, pozneje priložnostnega delavca v mestu?

Dovoli, da nadaljujem.

Tako sem se odtujevala domovini in vsemu, kar je bilo v zvezi z njo, a tudi domu. Ta razvoj je nenadoma zaustavila očetova smrt. Čez noč sem izgubila očeta, ki me je od nekdaj bolj razumel kakor mati, čez noč sem bila postajljena v najtršo, najkrutejšo resničnost. Vsi trije, mati, ki od žalosti sploh ni mogla več razsodno misliti, Jean, ki sem ga pred meseci opisala v gimnazijo, in jaz, ki sem prav tedaj začela že peto leto gimnazijskega študija, nismo bili čez noč samo brez očeta, marveč tudi brez sredstev, brez stalnega, gotovega zaslužka. Ker je oče delal na svojo roko, ni bilo govora o penziji, prijateljev in znancev pa nismo imeli, vsaj ne takšnih, ki bi nam bili priskočili na pomoč. V mestu ni bilo rojakov. Kaj pa je bilo mar domačinom za družino čistilca oken, po vrhu še inozemca, priseljenca? Materina prva misel je bila seveda: vrnitev v domovino. Toda domov nismo mogli, ker na očetovi domačiji ni bilo nikogar od domačih: nekaj let za očetom je namreč pobegnil v Jugoslavijo stric Jakob, ko so se prej umaknili tja vsi trije njegovi sinovi, eden izmed njih je zbežal iz Abesinije, drugi iz Albanije, tretji, najmlajši, pa ni čakal vojaškega vpoklica. Očetov dom je kupil Italijan. Teta Mina, materina sestra, pa je životarila na pusti kraški rebri, pisala je pisma, v katerih je samo tožila in namigovala, da bo prej ali slej sledila stricu Jakobu. Z drugimi sorodniki nista ne oče ne mati imela pismenih stikov. Kam naj bi torej šli? Mina je bila rebna bajtarica, k stricu Jakobu pa tudi nismo mogli, bil je sam priseljenec, begunec in ni mu šlo najbolje. Misel na vrnitev je morala mati zavrniti, odložiti. Sicer pa so bili Jeanu slovenski kraji tako v Italiji kot v Jugoslaviji španska vas, meni pa se je tudi že popolnoma zabrisal spomin na domačo vas in domače ljudi. Ni bilo drugega izhoda, kakor da si je mati poiskala delo. Sam veš, kakšno delo lahko tu v Franciji dobi štiridesetletna kmečka ženska, ki ne zna dobro jezika in je vešča samo preprostega kmečkega in gospodinjskega dela. Najprej je hodila v neko restavracijo pomivati posodo, pozneje po hišah prati in pospravljati, vendar smo morali še odprodajati od tistega, kar smo imeli. Tedaj sem spet bridko spoznala, da nisem Francozinja in da nikoli ne bom. Spet sem doma z materjo in bratom govorila slovenski, saj mati z nama sploh ni marala več spregovoriti tuje besede. Sicer pa se je tudi meni nekako uprl jezik ljudi, ki se prav nič niso zmenili za našo stisko. Spet sem rada poslušala materino

pripovedovanje o tem, kako vse drugačni so ljudje v naši vasi, kako vse lepše je pri nas. Jean nekega dne ni maral več v šolo, dejal je, da si bo poiskal kako delo, če drugega ne, bo čistil čevlje. To je bilo kakor namig. Kaj naj zasluži enajstleten deček, ki je bil povrh za svoja leta še slab in bolehen, jaz pa sem bila že v tistem času krepko, zdravo primorsko dekle, kakor mi je oče večkrat dejal s priznanjem. Teden, dva sem se borila s seboj, s svojo nečimrnostjo in domišljavostjo in seveda tudi s svojimi tihimi željami po izobrazbi, slednjič pa le prinesla domov izpisnico in si čez tri dni našla delo v tovarni.

Charles, si lahko predstavljaš dekle, ki je dotlej živelo le med knjigami, ki se je že videlo vsaj uradnico, če ne učiteljico ali celo profesorico, kot delavko s slabo mezdo, pod mojstrom, ki si je pozorneje ogledoval njene prsi kakor roke? Hudo je bilo, hudo zame, hudo za mater in brata. A ni bilo druge rešitve. Odtlej sem vse češče in z rastočim hrepenenjem mislila na domovino, z materjo sva se na večer pogovarjali o našem domu in naši vasi ter o drugih slovenskih krajih, iz vsega srca sem si zaželela stran iz te tuje in mrzle dežele, domov, čeprav so se obrisi doma že zabrisali in čeprav domov sploh ne bi mogli, marveč bi lahko šli edinole v vas, kjer se je naselil stric Jakob, seveda, če in ko bi nam stric našel primerno stanovanje in zagotovil zaslužek.

V tistem času sem dobila iz stričeve vasi, pravzaprav iz Ljubljane, ki je glavno slovensko mesto, nenavadno ponudbo. No, o tem sem Ti pripovedovala. S slovenskim dopisovanjem se je utrjevala zveza z domovino, kamor bi bili gotovo odšli, da ni izbruhnila vojna. Sicer pa veš, kako se je ta zveza končala.

Toda ni se končala s pismom, ki sem ga vrgla v jezero. O, ne! Tedaj sem si šele prav zaželela, da bi videla Metoda, govorila z njim. Vse, kar je bilo prej nekje v oblakih, daljno in nejasno, je nenadoma stopilo jasno predme. Metod na večer, ko sem jaz tapala osamljena ob jezeru, sedi s svojo ženo kje na vrtu ali v sobi in ljubeznivo kramlja z njo, jo ljubkuje in ona ljubkuje njega. Trgalo me je ljubosumje. Nekajkrat sem planila sredi noči iz postelje in pobegnila z doma. »Kakšne norosti počenjaš!« se je jezila mati. »Kdo je že videl kaj takega! Fant je bil pameten, ti si pa nora! To so norosti, slišiš, norosti! Spametuj se že! Sosed Robert rad pogleda za teboj...« Ah, kako strašno je bilo! Rešila me je pravzaprav služba, ki sem jo kmalu potem dobila. Prišla sem tja, kamor sem si svoj čas tako vroče želela: v šolo, na gimnazijo, med profesorje. Res, ne kot učenka, še manj kot profesorica, samo kot druga pomočnica tajnice, vendar sem dihala ozračje, ki je bilo nasičeno z učenostjo, s knjigami, s formulami, z vsem, kar mi je bilo nekoč tako ljubo. V delo sem se naglo uvajala, čeprav sem mnogokaj že pozabila. V tem času se

je odmaknil Metod, z njim so se odmaknili tudi drugi moški. Nobenemu nisem mogla verjeti. Metod je bil zame ideal, kaj mi hočejo drugi? Ta in oni me je povabil v kino, na sprehod, navadno sem odklonila, če sem šla, pa sem bila gluha za njegove izgovorjene in neizgovorjene ljubeznivosti in želje. Tako so me počasi začeli imeti za nenormalno, za noro, kakor je dejala mati. Zakopala sem se v delo, v knjige. Čez leto sem napredovala do prve pomočnice. Prišla sem v še neposrednejši stik s profesorji, tudi zaslužila sem toliko, da smo lažje živeli in da sem si včasih lahko kupila kako knjigo. Tako se je porajala, najprej plaho, potem čedalje zahtevneje želja, da dokončam gimnazijske študije. Profesor, ki sem se mu zaupala, je podprl mojo namero. Položila sem izpit za izpitom. Na vrnitev v domovino seveda nisem več mislila, svoj materski jezik sem pozabljala, zato pa je bila mati bolj in bolj nezadovoljna, posebno še, ker tudi Jean, ki se je medtem izučil za mehanika in je dobro zaslužil, skorajda ni več spregovoril slovenske besede. Da bi mati čula vsaj nekaj svoje govorice in petja, sva ji z Jeanom kupila radio.

Ni bilo lahko ob službi končati gimnazijo, napraviti medicinski tečaj in se usposobiti za medicinsko sestro v inštitutu za transfuzijo. Ne bom Ti opisovala težav, ki sem jih morala premagati, noči, ki jih nisem prespala. Sam veš, kako težko je še domačinki dobiti mesto, kakor ga imam jaz, kaj šele tujki! Kajti kljub vsemu sem tujka! Zdaj vem bolj kakor kdaj prej. Zdaj spet. Mislila sem že, da nisem. Preden sem dobila službo tu na inštitutu, sem namreč dokončno opustila misel na vrnitev in prosila kljub materini prepovedi z Jeanom vred za naturalizacijo. Z bratom sva torej postala Francoza. Mati ni hotela vložiti prošnje, čeprav na tihem prav tako dobro ve, kakor veva midva z Jeanom, da se ne bo vrnila. »Slovenka sem, Primorka, in to ostanem! Z ničimer me ne morejo kupiti«. Jaz pa sem si domišljala, da sem Francozinja, da sem enakopravna z ljudmi, katerih jezik govorim, z ljudmi, v službi katerih je mati ostarela in oslabela, oče pa izgubil življenje. Sicer pa je vse kazalo, da sem se res popolnoma udomačila, saj me nihče ni imel več za tujko, ne v službi ne na ulici, še v hiši ne, kjer stanujemo. Nazadnje sem spoznala Tebe in čustvo, ki sem menila zanj, da je v meni umrlo za vselej, je oživel. Že sem se videla kot žena Francoza, že sem se zalotila v mislih na tisti čas, ko bom tudi francoska mati. Tedaj pa si me Ti spet postavil na trda tla. Udarec je toliko hujši, ker je prišel tako iznenada.

Ali je res prišel iznenada?

Ali me ni Charles venomer izpraševal o mojem rodu: kakšen je oče po značaju, kakšna je mati, hotel je vedeti celo za oba dedka in obe babici. Vse podrobno: kako so živeli, kako se razumeli med seboj in s sosedi, v kakšnih odnosih so bili s cerkvijo in z državo. Neprestano je vrtal: »Milka, kaj meniš glede naših kolonij? Maroko, Tunis, Alžir, Indokina... Imamo pravico do njih ali je nimamo? Če zadene Francijo udarec, ga čutiš tudi ti? Ali pa te zadevajo udarci, ki jih dobiva Italija, ali morda celo sočustvuješ s komunistično Jugoslavijo?« Ali me ni na vse strani in vedno znova in znova preizkušal? »Si brala današnje časopise?« »Brala, brala. Spet so ga polomili.« »So?« »Zakaj pa ne so? Ne jaz ne ti ne delava politike.« »Ampak če so ga, so ga polomili naši ljudje, Francozi. Torej?« »No torej, smo! Sicer pa me te stvari ne zanimajo.« »Vsak Francoz se zanima v prvi vrsti za politiko, to je naše življenjsko vprašanje.« »Dobro, dobro, ti moj veliki mali politik!« Prijela sem ga za roke in se smehljaje ozrla v njegov obraz. Še trenutek diplomatske resnosti in napetosti, in že se je nasmehnil tudi on, mi položil roke okoli vratu in me stisnil k sebi. Še trenutek in že se je pootročil pri svojih ljubkovanjih. Kar vpricho ljudi, na ulici, na trgu, kjerkoli me je objel, poljubil enkrat, dvakrat, me božal po laseh, vratu, prsni in mi govoril tople, vroče besede. Sprva mi je bilo zaradi tega nerodno, pozneje pa tudi jaz nisem več videla ljudi. »Čisto sta ponorela,« je godrnjala mati, ko sem se spodaj pred vrati poslovlila in prihitela vsa razgreta gor v stanovanje. »Da te ni sram! Pri nas dekleta ne delajo kaj takega! Tvoj oče me je imel tudi rad, ampak takih reči ni počenjal.« »Oče je bil Slovenec, Charles pa je Francoz.« »In ti, si ti mar Francozinja?« »Po krvi res nisem, sicer pa ni na meni nič več slovenskega, tako praviš tudi ti.« »Res ni, prav zares ni.« Mati ni bila nikoli zadovoljna. Vendar sem zdaj laže prenašala sitnarjenje kakor kdaj prej. Malo sem bila doma in kolikor sem bila, nisem bila s svojimi mislimi. Bila sem pri Charlesu. Toda mati je znala najti vselej kaj novega, da me je iztrgala iz mojih misli. »Ti je že kaj rekel zaradi poroke?« »Komaj mesec dni se šele poznavata.« »Poljublja pa te kar po cestah! Pazi se, poznam jih, Francoze, malo se poigrajo, potem pa...« »Charles ni takšen. Dvaintrideset let je star, resen je, pošten.« »Nič ne rečem, ni napačen in res je že čas, da si najdeš moža, jaz sem v tvojih letih imela že tebe in Jeana.« Pravzaprav sem tudi jaz čakala, kdaj bo spregovoril o poroki. Preotročje se mi je zdelo, da bi se še dolgo poljubljala po ulicah, trgih, parkih in čakalnicah; ne rečem, bilo je prijetno, vendar nekoliko nenavadno za človeka najine starosti in tudi položaja: on učitelj, jaz medicinska pomočnica.

Dragi Charles, si res pozabil na najine sprehode po mestu in okolici, si pozabil, kaj vse si mi govoril, kako si me povzdigoval nad druga dekleta? Vselej mi je bilo nerodno zaradi tega. Tudi jaz sem Ti povedala nešteto krat, da Te imam rada. Seveda, meni o teh stvareh ne teče beseda kakor Tebi, toda moral si čutiti, da sem srečna, oba sva bila srečna, oba sva čutila, da dopolnjujeva drug drugega, da je nama lepše kakor prej, ko sva bila sama, meni je šlo delo hitreje in bolje od rok, tudi Ti si dejal, da imaš v šoli večje uspehe. Naravno je bilo, da sem slednjič šla s Teboj, čeprav ...

Da, čeprav ... Vedela sem, da bo prej ali slej prišlo tisto, kar sem pričakovala z vznemirljivim hrepenenjem in obenem s strahom. Drugi mesec najinega znanstva me je začel vabiti v svojo sobo. Vselej sem našla kak izgovor, da nisem šla. Verjela sem v njegovo ljubezen, verjela njegovim besedam, vendar ... Nisem bila še z moškim. Da je Charles ženske že imel, sem čutila od vsega začetka. To me je včasih hudo motilo, čeprav sem vedela, da mu je od vsega tistega ostal le meglen spomin. Prav zaradi tega se tudi ni oženil. Kakšne so bile druge in kakšna bom jaz? Marsikaj sem čula o teh rečeh, še več brala, prav v tistem času sem si prinašala domov medicinske knjige, vse sem vedela in vendar ničesar. Manj kot šestnajstletno dekle. Na nove in nove načine me je skušal pripraviti, da bi prišla k njemu, jaz pa sem se mu z novimi izgovori izmikala, pri tem pa čutila, da sem bolj in bolj brez moči.

Tisti večer je bil že ves čas jedek, kakor da se je že vsega naveličal. Tudi v šoli so ga nekaj razjezili. Kar potegnil me je skozi večna vrata in po stopnicah navzgor. Z vso silo sem se mu uprla. Pa me je hipoma izpustil in me pogledal s tako zaničljivim pogledom, kakor ga še nisem opazila pri njem.

»Ali si še nedolžna, da se tako bojiš in braniš?«

»Moškega še nisem imela, Charles!« sem rekla, še videla, kako se mu je zaničljivi pogled spremenil v začudenega, naravnost blaženega, in odhitela po stopnicah navzdol.

Drugi dan mi je že navsezgodaj telefoniral v bolnišnico. Ne vem, kaj je povedal, a glas je imel nežen, sladek. Pred koncem se je spet oglasil. Že zelo zgodaj popoldne sva se dobila. Govoril je o vsem mogočem, čutila pa sem, da misli samo na eno. Na to namreč, kar sem mu povedala, kar se mi je proti volji iztrgalo. Bilo mi je žal, vso noč nisem spala in v službi sem bila raztresena, tudi bi ga bila najrajši pustila sredi parka in zbežala. Bilo mi je naravnost mučno. »Naši kolegi že go-

vore o počitnicah. Nodier bo šel kakor vsako leto v Menton, Buchonovi v Pireneje...« Toda to ni bilo glavno, kar je hotel povedati. Kar je mislil, kar je čutil, so razodevali njegovi pogledi, barva njegovega glasu, ves, kakor je bil: Torej si še devica? Neverjetno! Poštena si, to sem vedel, tega pa nisem pričakoval, zares ne. Toda vzhičenje se je že v naslednjem trenutku sprevrglo v nezaupanje: Ne morem prav verjeti. Verjel bi, da si šest let ljubila fanta, ki ga nisi videla, ampak da... Ne, tega res ne morem verjeti. To ni v skladu z našim stoletjem, morda se je dogajalo kdaj v prejšnjem, toda dandanes... In da bi prav jaz imel takšno srečo? Beži, beži! Tako me je lovil in ocenjeval. Zdaj vem natančno. Kako da le nisem odsunila njegove desnice, s katero me je nežneje kakor prej stiskal čez pas, in ga pustila samega? Morda mi je nekje na dnu godilo njegovo začudenje, uživala sem nad njegovimi dvomi, čeprav sem zardevala pod njegovimi rokami. Na vsak način sem pričakovala, da me bo spet silil v stanovanje. Toda nič takega se ni zgodilo. Sprehajala sva se pozno v noč in spremil me je do našega stanovanja. Celo za spoznanje manj strastno me je poljubljil tega dne. Ravnal je z menoj kakor s šestnajstletno devičico. Zato mi je bilo naravnost mučno. Ponižano sem se čutila. Tako je bilo nekaj dni. Ponoči sem slabo spala, v službi sem bila sitna. Sam dr. Grenier se je čudil. »Smo zaljubljeni? Mislil sem, da ste s tem že opravili.« On, ki je prav tiste dni praznoval šestdesetletnico pri svoji drugi, za več kot dvajset let mlajši ženi, je res opravil, jaz pa sem bolj in bolj čutila, da še nisem opravila, komaj začela. Postala sem nestrpna. Nisem mogla več čakati dalje. »Kako je z gumbom?« sem vprašala, kakor da sem se šele tisti hip spomnila, da me je pred tednom prosil, naj mu prišijem gumb. »Že davno je prišit.« Vgriznila sem se v ustnice. Čez uro ali kaj pa sem potipala drugod. »Še imaš slike, o katerih si mi zadnjič govoril?« Slike je že vrnil. Nisem dalje izpraševala, ker se mi je zdelo, da je bilo v njegovem odgovoru nekaj posmeha ali morda skritega veselja mačke, ki ve, da ji miška ne more več uiti.

Šele čez teden dni je bilo konec mojih muk. Konec?

... čeprav se mi je zdelo, da grem s Teboj le zato, da bi potrdila, česar nisi popolnoma verjel. Bil si naravnost otročji. Najbrž sem bila otročja tudi jaz. Tiste noči ne bom pozabila. Tudi ne bom pozabila, kdaj si spregovoril o poroki. Še veš kdaj? Ko si se prepričal, oprosti, moram uporabiti ta izraz, ko si se prepričal, da je res, kar sem Ti tako neumno izblebetala na stopnicah, si me stisnil k sebi in dejal: »Milka, ženka moja. Povej, ali si, ali boš moja ženka?« Od takrat dalje ni bilo govora o drugem kakor o poroki, nisi me klical drugače kakor ženka, moja

sladka, moja nedolžna ženka! Odpeljal si se k staršem. Rekel si, da prideš čez dva dni, ves teden Te ni bilo. Vrnil si se zaskrbljen, vendar o poroki nisi nehal govoriti. Spet si šel domov, spet Te ni bilo teden dni. Vrnil si se boljše volje. Naslednjo nedeljo sva se oba odpeljala na dom Tvojih staršev. Takrat sem po dolgem času spet začutila, da nisem to, kar si Ti, ne samo, da sem kmečko-delavskih staršev, Ti pa si meščanskega porekla, ne samo to, bilo je še nekaj, tisto, kar me že ves čas loči od vas, da nisem namreč francoske krvi. To mi je dala čutiti Tvoja mati. Pravzaprav ni spregovorila nič takega, toda v vsem njenem vedenju sem čutila, da me ima za tujko, da me nima za vredno, da bi postala Tvoja žena, njena snaha, član Vaše družine. Verjame, da sem dobra uradnica, verjame, da nisem imela prej nič z moškimi, to si ji seveda Ti izblebetal, tudi to se ji zdi verjetno, da bi bila zmožna roditi otroke in jih vzgojiti, vendar vse to ni dovolj za njeno snaho. Oče me je takoj sprejel za svojo. Tvoj oče je drugačen, kot je Tvoja mati, tudi drugačen, kot si Ti. Odleglo mi je, ko sva se poslovila. Na poti sva se dogovorila za datum. Seveda je bila tega najbolj vesela moja mati. »Mislila sem že, da boš ostala sama. Ni lahko v zakonu, a še huje je biti sam. Videla si, kako je bilo z menoj, z nami. Charles ni napačen človek. Prvi Francoz, ki je poštenjak. Škoda, škoda, da ni očeta. Vesel bi bil in zadovoljen. Letos se poročiš, drugo leto pa bomo pogledali domov v Resnik, obiskali bomo teto Mino in tudi strica Jakoba v Jugoslaviji in morda še koga od naših. Zdaj se bom že lahko pokazala doma.« Tudi ona se je pootročila. Celo Jean, ki se je nama z materjo zadnji čas popolnoma izmuznil iz rok, se je spet približal domu. Sploh je bilo doma tisti čas tako prijetno, kakor še ni bilo izza očetove smrti.

Charles, dovolj časa je bilo, da si me spoznal, spoznal tudi mojo mater pa mojega brata. Zanj si se naračnost navdušil. »Pravi Francoz!« si dejal. Kar je bilo še potrebno za najino skupno življenje, smo naglo pripravili. Danes, prav to uro bi se morali sestati pred občinsko hišo. Ti in Tvoje priče ste najbrž tam, morda me še čakate, morda pa Ti je Arletta že izročila moje pismo, v katerem sem Ti na kratko sporočila svoj sklep. Najbrž se čудиš, gotovo si ogorčen, ker sem Te, kakor si prepričan, javno osramotila. To dolgo pismo Ti pišem, da Ti podrobneje razložim, čemu stojite zdajle brez neveste pred poročnim uradom.

Kako naj bom tam, ko mi kljub vsemu ne zaupaš? Kako bi sicer mogel reči dan pred vpisom v poročno knjigo to, kar si rekel? Dovolj, da ponovim Tvoje besede. Še vedno jih slišim, še vedno mi zvone v ušesih, vidim pa tudi Tvoj obraz, Tvoje oči, vsega Te vidim, kako si me pravkar spustil iz objema, stopil korak nazaj, me izprašujoče pogledal in vprašal: »Milka, vse bo dobro, samo...« »Kaj samo?« sem vprašala

v temni slutnji. »Francozinja pa le nisi.« Takoj si začutil, da si povedal preveč, trudil si se, da bi popravil vtis svojih besed. Toda bilo je izgovorjeno to, kar je bilo že ves čas med nama, sicer nevidno, komaj zaznavno, toda bilo je. Francozinja pa le nisem! Tudi jaz sem spet živo začutila, da nisem, začutila sem obenem, da si Ti Francoz, čeprav si bil dotlej zame le Charles, moj fant, moj bodoči mož. Spoznala sem, da je to nekaj, kar Te moti, kar Te je že ves čas motilo, kar Te bo motilo, česar nisem in ne bom mogla nikoli odstraniti. Ta »Francozinja pa le nisi« je pomenilo: nisi naše krvi, zato ne vem, kako se boš obnesla kot žena, kakšna mati boš, kakšna v družbi, kamor te bom prej ali slej odpeljal, kako se te bo privadila moja mati. Snoči je bil zgolj strah. Kaj bo čez mesec, dva? »Francozinja pa le nisi« bo pomenilo: si nekaj manj, a ker si ti nekaj manj, sem nekaj manj tudi jaz, je nekaj manj moja družina, so nekaj manj tudi moji otroci. Ne vidiš, da naju ne vabijo več na obiske, ne vidiš, da me ne cenijo, kakor bi me morali, ne vidiš, da mi ne dajejo več odgovornih nalog? Učitelj sem, učitelj francoske mladine, učim jih, kako je treba ljubiti vse, kar je naše, pa sem vzel tujko za ženo, res, ta žena je dobra gospodinja, vestna uradnica, tudi je dovolj čedna, gotovo bo tudi dobra mati, Francozinja pa le ni. Vse to sem spoznala v enem samem trenutku. Moje telo si potem še imel, toda duše ne več. Medtem ko sem vsa razgreta ležala v Tvojem objemu, sem sklenila, da storim, kar sem storila.

Kaj naj Ti še pišem? No, še mnogokaj bi Ti imela povedati, toda bolj in bolj se mi dozdeva, da je že vse dosedanje pisanje nepotrebno. Dovolj Ti bodo povedale tiste tri vrstice, ki jih imaš morda prav zdaj v rokah. Rdeč si v obraz, jezen, osramočen. »Saj sem vedel, da ni Francozinja!« si najbrž siknil, ko sta Te priči začudeno pogledali. »Slovanka je, to so pa ljudje iz Zločina in kazni, iz Zapiskov iz mrtvega doma, iz Vstajenja!« Razšli ste se vsak na svojo stran. Ti si še rdeč v obraz, nikamor ne pogledaš. Da se je to moralo zgoditi Tebi, učitelju in sinu stare meščanske družine! Edina sreča, da niste na široko razglasili poroke. Dejal si, da je to materina želja zaradi smrti njene sestre. Slutila sem, da to ni bil pravi vzrok, zdaj vem za trdno. Kri se Ti že umirja, nekje na dnu si morda že zadovoljen, da se je tako končalo. Koliko malih, skritih in tudi velikih, javnih ponižanj Ti je prihranjeno! Najbrž se boš s prvim vlakom odpeljal domov. Oče se bo začudil, najbrž bo nekoliko razočaran, mati pa Te bo objela, objela kot izgubljenega sina. Že popoldne boste srečna, najsrečnejša francoska družina. Čemu pisati še dalje? Čemu kaliti srečo najpopolnejše francoske družine?

Zares, čemu?

Ljubi sin!

Ti si francoski vojak in jaz Ti moram pisati v francoskem namesto v našem jeziku. Ali si ga res že čisto pozabil? Jaz ga ne bom pozabila, čeprav bi živela tu med Francozi še sto let. Ne jezika in tudi ne doma, vidim ga še vedno takega, kakršen je bil, ko sva ga z očetom zapustila. Češnje so dozorele, trave so dišale, lastavice so se spreletavale pod kapom. »Oče, kam nosiš tole težko košaro?« je vprašala Milka. Revica ni vedela, da je bilo v tisti košari vse, kar smo imeli, in da smo odhajali na tuje. Oče ni več videl doma, jaz ga nisem videla že... čakaj... Toliko let je, da bi jih s francoskimi besedami niti ne znala zapisati. Ali ga bom še kdaj videla? Bom videla Tebe, moj ljubi sin, ki so Te odpeljali v daljno deželo, od koder prihajajo samo slabe vesti?

Roka, zgarana materina roka se je skrčila, svinčnik se je zasadil v papir in obtičal. Šele čez čas ga je roka izdrla. Potem ga je dolgo držala tik nad papirjem. Kakor da išče prvo črko. Potem je svinčnik spet zasadila. Še preden se je svinčnik premaknil z mesta, se je odlomila konica. Priti je morala na pomoč še levica. Ta je bila prav tako zgarana kakor desnica. Kako tudi ne? Komaj sta se obe roki privadili igranju, komaj so si drobni prstki pridobili nekaj spretnosti, že so morali zgrabiti za motiko, že so morali kopati po trdi kraški zemlji. Zarezali so se v mehke dekliške dlani prvi žulji, zakrvaveli so, vendar roki nista smeli počivati. Ne, neumorno sta morali prekapati, pobirati ostro kamenje in ruvati iz puste kraške zemlje osat in plevel. Kako redko sta držali med prsti kos belega kruha, potice ali pogače, kako redko sta počivali na trati in ponujali mlado, a že zdelano dlan toplemu soncu, da bi ozdravilo žulje, pa lahnemu vetru, da bi omehčal otrdelo kožo! Bilo je kakor čudež, ko so nekoč druge, močnejše, fantovske, a prav tako zdelane in žuljave roke pobožale to dlan, ona pa je pobožala nekoliko raskavo fantovo lice. Ni minilo dolgo in roke mlade matere so dvignile k licu tako rahlo stvarco, ki bi jo skorajda lahko odnesel prvi pomladni piš. Z veseljem so opravljale vsako delo, toda dela je bilo vedno manj, manj je bilo tudi kruha, ne samo belega, celo črnega. Vročega poletnega dne so zadnjič pobožale vežna vrata domače hiše, kljuko vežnih vrat. Odtlej so odpirale le tuja vrata, obdelovale so tujo zemljo, jo okopavale in rahljale, prale in pospravljale ljudem, ki so govorili nerazumljiv jezik. Kolikokrat so segle v zajokano lice in otrle gorke solze, kolikokrat so se v obupu sklenile k molitvi! Medtem so se sušile, se krčile, toda bile so še prav tako dobre kot nekoč, še vedno so rajši dajale, kakor prejemale. Tem rokam so nasilno jemali, kar jim je

bilo najljubše: najprej prav tako izdelane, a močne moške roke, katerih stisk jim je bil najslajše plačilo in najtrdnjša opora pred kratkim pa krepke, čeprav še mlade fantovske roke, ki pa so bile zanesljivo poroštvo, da materine roke na starost, ko bodo popolnoma oslabele, ne bodo same.

Svinčnik je vzela levica, desnica pa segla po nož. Minilo je precej časa, preden je desnica spet dobila svinčnik in ga oprezno zastavila.

Kako Ti je? Si zdrav? Ali ne bi bilo bolje, da se ne bi bil dal zapisati za Francoza, kakor sem Te prosila? Odblekli so Te na drugi kraj sveta. Tam trpiš žejo in smrt preži na vsakem koraku na Tebe. Naj Te mi vzame? Kaj mi še ostane? Kaj, ljubi sin? Prosim Te, varuj se, ne sili v prve vrste, misli na sebe, na mater, na nas vse! Zakaj bi prodajal kožo za druge, tudi Tvoj oče, bog mu daj večni pokoj, bi se bil moral tepsti za Avstrijce, pa se ni gnal, toliko da je plačil puško za seboj. Pravijo, da je tam v Indokini še huje, kakor je bilo v prvi in drugi vojni. Ali res?

Spet je roka obstala. Bila je utrujena, utrujena pa je bila tudi misel, ki jo je vodila.

Skozi majhno podstrešno lino je posijalo nanjo julijsko sonce. Zdaj so se videle nabrekle, modrikaste žile še razločnejše. Sonce je oživilo kri in prsti so spet krepko stisnili pisalo.

Kakor Ti je Milka pred tremi dnevi pisala, so z gradnjo vendarle spet nadaljevali. Tri tedne niso delali, ni bilo denarja. Jeseni bo hiša dograjena, tako pravijo. Se že vidi, kakšno bo naše stanovanje. Dve sobi in kuhinja pa shramba, kopalnica in stranišče. Kar ne morem verjeti, da je to, da bo to naše stanovanje. Milka je napravila že natančen načrt, kako si ga bomo uredili. Seveda, šele čez nekaj let. Govorijo, da se bo nekaj podražilo. Začela bom spet hoditi vsak dan na delo, ne samo ob petkih in sobotah. Obroke bo treba redno plačevati, drugače vse izgubiš. Pametno je bilo, da sta z Milko kupila stanovanje, pametno, samo da bi Ti prišel do jeseni domov in bi se vselili vsi skupaj. Boš jeseni doma? Pravijo, da bo najpozneje jeseni konec. Nekateri pravijo, da boste morali vi položiti orožje, drugi pa trdijo, da ga bodo morali položiti nasprotniki. Vseeno je, kdo ga položi, samo da bi prišel in bi začeli krščansko živeti. Na drugo leto, na pomlad, pa bomo šli pogledat, kako je doma, kakor si obljubil. Ali ne?

Spet počitek. Sonce je še vedno ležalo na desnici. Prav žgalo jo je, vendar se ni umaknila.

Zdaj je pri nas še bolj vroče kakor tu. Grozdje bo kmalu začelo zoreti. Ti moj ljubi sin, sploh ne veš, kako je v Resniku! Da bi že sedli

na vlak in se odpeljali! In da bi mogli ostati tam! Tebi so seveda ti kraji lepši, tudi ljudje se Ti zdijo dobri, a ko boš videl naše kraje in naše ljudi, boš šele spoznal, zakaj Tvoja mati ni bila srečna, kar je v Gorici sedla na vlak in se odpeljala proti francoski meji. Čakaj, čakaj, to je bilo prav te dni, 5. julija, še danes pomnim, 5. julija 1927, na praznik sv. Cirila in Metoda, danes pa smo 8. julija 1954. Izračunaj, koliko je to let, koliko mesecev, koliko tednov, koliko dni in koliko noči! Ne! Že spet pišem o sebi. V zadnjem pismu si pisal, da si marsikaj že prej vedel, da pa si v zadnjem času izvedel še več, zmerom da si se ravnal po tem, kar si spoznal, da je najpravičnejše, tudi zdaj se boš. Z Milko ne veva prav, kaj hočeš povedati s tem. Upam, da nič hudega. Vendar me skrbi. Včasih si prenegel. Bodi previden, previden na vse strani!

Težko čakam na Tvoje besede. Že dva tedna ni bilo od Tebe nobenega glasu, z Milko pa sva Ti v tem času pisali že trikrat, to je četrto pismo. Si dobil tista tri?

Milka ima spet ženina. Trgovec Dupont v sosednji ulici. Gotovo se ga spominjaš. Fin gospod in bogat. Samo da je ne bi spet prijela kaka norost. Moj bog, težko je z njo!

Konica je spet obstala. Vtem se je sončni žarek selil dalje po vegasti mizi, osvetljeval je samo še rob papirja, desnica pa je bila v senci.

Za danes bo dovolj, jutri, ko je nedelja, Ti bom napisala še kaj, pismo pa bom oddala šele v ponedeljek. Nekaj mi namreč pravi, da bom v ponedeljek dobila glas iz daljne dežele. Da bi ga le!

Desnica je obležala na belem papirju. Prsti so se rahlo razprli in svinčnik je zdrknil na nedokončano pismo. Zdaj je desnica počivala še spokojneje. Tudi levica, ki je ležala malo v stran, se je lagodno razprla. Obe roki sta počivali kakor po težkem delu. Desnica je celo rahlo drgetala. Sončni žarek pa je počasi potoval dalje po mizi.

URADNO SPOROČILO

Madame Bostjancic!

Sporočamo Vam, da je Vaš sin Jean, vojak, v hudih borbah dne 25. junija tega leta dal svoje življenje za svobodo Francije in vsega svobodoljubnega sveta. Za hrabrim francoskim državljanom ne žalujete samo Vi, marveč vsa Francija.

Slava njegovemu spominu!

(Pečat, datum in nečitljiv podpis)

(Konec prihodnjič)

MILKINE »NOROSTI«

Anton Ingolič

(Konec)

TRETJE MILKINO PISMO

Gospod Dupout,

govorila bom brez ovinkov. Nisem več tako mlada, da bi mi bil zakon le čustvena zadeva, prepričana sem, da je le tisti zakon srečen, v katerem vlada harmonija, harmonija v vsakem pogledu. Dovolj dolgo Vas poznam, da sem lahko prišla do spoznanja, da med nama že zdaj ni potrebne harmonije in niti ni poročtev za harmonijo v bodoče. Res, dejstvo, da po krvi nisem Francozinja, Vas ne moti, glede tega nimate predsodkov in jih tudi ne boste imeli, v tem pogledu ste široki, svetski. Osem let ste starejši od mene, vdovec, premožen in ugleden trgovec, jaz sem le uradnica brez vsakršnega premoženja. Ponovno ste mi zatrjili, da Vas tudi to ne moti. Morda. Odkrita sem, nočem zamolčati, da bi Vašo ponudbo sprejela, če ne bi bilo še nečesa drugega.

Dve stvari sta, ki mi branita, da bi stopila z Vami v zakon. Prvo je otrok, je mali George, ki ga Vi sicer ne priznabate za svojega, vendar plačujete zanj oskrbnino. Morda boste rekli, da ste se revčeka, ki ga je mati pustila, usmilili, saj vzdržujete še nekaj revnih in bolnih ljudi, o čemer ste mi pripovedovali že prve dni najinega poznanstva. Morda bi znali utemeljiti tudi dejstvo, zakaj mi niste nikoli niti omenili tega svojega varovanca, za katerega sem izvedela šele od drugih ljudi, podrobne informacije pa sem dobila v upravi zavoda, kjer je v oskrbi. To je prvo in ne glavno, drugo je, da me je primer malega Georgea napotil k raziskovanju Vašega rodu, o katerem ste sami kaj neradi govorili, a kolikor ste govorili, so bile Vaše izjave dokaj nejasne. Seveda mi je zdaj, ko poznam usodo Vašega brata, ko vem, kakšne smrti je umrl Vaš oče in kako je končala Vaša sestra, Vaš molk o tej stvari popolnoma razumljiv. Nobenega dvoma ni, da ne bi bil mali George Vaš sin, čeprav niste Vi zapisani kot njegov oče, marveč nekdo, o katerem nihče ničesar ne ve, no, mati je sicer znana, znano je, kje živi in kako se preživlja, znano je tudi, da je kljub svojemu poklicu zdrava. Mučno mi je o teh stvareh pisati še kaj več. Le še tole: po poklicu sem bolniška sestra, toda v zakonu bi bila rada žena in mati. Če tega ne morem, rajši ostanem sama. Toliko bolj, ker sem se temu skorajda že privadila.

Najbrž ne bi prišlo do tega pisma, če bi bili z menoj do kraja odkriti, čeprav, priznam, to za Vas ne bi bilo lahko. Bilo pa bi možko. Moj sklep je trden. Prosim, ne skušajte ga spremeniti, najmanj pa s pomočjo moje matere.

(Brez datuma in brez podpisa)

Milka je še enkrat preletela pismo. Potem je poiskala ovitek in napisala naslov. V stanovanju je bilo hladno, skozi linico v stropu je vdiral zimska burja, stresala vrata in plahutala z zaveso, s katero je bil prvi prostor — soba — oddeljen od drugega — kuhinje. V »sobi« ni bilo razen polovične okrogle mize drugega kakor nizko, široko ležišče, predalnik s perilom, električna peč in dva stola, od katerih pa je bil prost le eden, kajti na drugem je stal radio. Za omaro ni bilo prostora, obleke, materine, Milkinе in Jeanove so visele na žebeljih po stenah, boljše so bile pokrite z nylonom, delovne pa so visele druga na drugi. Milka je stopila k enemu izmed nylonovih zagrinjal in vzela izpod njega boljšo obleko. Hotela si je že obleči plašč, tedaj pa je opazila na desnem kazalcu madež od črnila. Odgrnila je zaveso in se po treh stopnicah spustila v »kuhinja«. Ta prostor je bil še manjši in še nižji kakor prvi, strop pa je padal v ostrem kotu. V stropu je bila nekaj dlani velika linica z motnim mačjim steklom. Da bi bolje videla, je prižgala luč. V umivalniku je bil led, morala je udariti s pestjo po njem, da ga je razbila. Umila si ni samo prsta, tudi obraz. Mrzla voda ji je dobro dela. Za hip se je spomnila Dupontovega stanovanja: predsoba, sprejemnica à la Louis XIV, spalnica osemnajstega stoletja, kabinet, soba za otroke, soba za goste, soba za ... Kdo ve za koga. V kredencah kristalno steklo in kitajski porcelan, pod stropom kristalni lestenci, po stenah umetniške slike znanih francoskih mojstrov, na tleh mehke perzijske preproge. Starinskost, topla domačnost stare meščanske hiše, predvsem pa udobje in bogastvo. Še enkrat je potopila obraz v ledenomrzlo vodo. Tam bolno meščansko udobje, tu kljub revščini in pomanjkanju zdravje. Kaj je vredno več? Na to vprašanje zna pravilno odgovoriti vsak človek, vsaka ženska, ne samo medicinska sestra. Sproščeno je segla po brisači, da bi si otrla obraz.

Tedaj je močan piš dvignil zaveso. Videla je, kako so se odprla vrata v »stanovanje«; vstopila je mati. Bila je premražena in utrujena od hoje po mestu; nakupovala je za prihodnji teden.

Šele ko je Milka obesila obrisačo nazaj na žebelj, se je domislila pisma. Odhitela je po stopnicah navzgor. Toda zapletla se je v zaveso in preden je stopila k mizi, je mati že držala pismo v rokah.

»Ali si dopisujeta iz ene ulice v drugo?« se je začudila, ko je preletela naslov. Milkina zadrega je zbudila v njej vznemirljivo sumnjo. »Kaj si mu pisala?« je vprašala in segla po pismu.

Milka ji je potegnila pismo iz rok.

»Kaj si mu pisala?« je mati vprašala še enkrat strogo, zahtevno.

Milka se je obotavljala samo trenutek.

»Ne.« je kriknila mati, še preden je Milka končala, »ne, tega pisma ne boš oddala tega norega pisma ne!« Iztrgala je drobno, belo pismo iz Milkinih rok. »Ali te je že spet obsedlo?«

»Dobro sem premislila, mati. Temu človeku ne morem biti žena. Ne morem, mati!« je kriknila.

»Ali res hočeš, da bova zmrznili in zgnili v tej luknji? Pri gospodu Dupontu ti ne bo manjkalo prav nič, službo boš lahko pustila, samo doma boš, še mene bo sprejel pod streho, kakor je rekel. Spodaj ima sobico s kuhinjo.«

»Dajte mi pismo!«

»Ne, te norosti ne boš napravila!« Mati je raztrgala pismo in kosce zalučala po tleh. »Res ne veš, kako je z nama? Najprej sva morali odstopiti od gradnje stanovanja. Že tri mesece se vleče tožba, da bi nama vrnil, kar sta vložila z Jeanom. In zaradi pokojnine po Jeanu tudi kaže čedalje slabše. Si slišala, kaj so mi dejali prejšnji teden? Da Jean ni padel od sovražnikove kroglice, marveč od francoske, padel je, ko je hotel preiti z avtomobilom na sovražnikovo stran. Ni mi treba pokojnine, a naj mi vrnejo sina, naj mi vrnejo Jeana! Njega ni, nikoli več ga ne bo, ti pa počenjaš norosti.«

Spustila se je na stol, od jeze in onemoglosti ni niti zajecala. Nenadoma pa so se ji ulile solze po suhljatem, ozkem obrazu in iz grla se ji je iztrgal krčevit jok. Ozka ramena so se ji stresala, vsa je bila videti revna in zapuščena. Moževo smrt je pogumno prenašala, prenašala v skrbi za oba otroka, sinova smrt pa jo je zlomila. Prve tedne je sploh po ves dan begala po ulicah, po desetkrat odšla na postajo in povpraševala po vlakih, ki so prihajali iz Marseilla. Z domačini ni spregovorila prijazne besede, vsakogar je krivila sinove smrti. Govorila je o vrnitvi, čeprav ni vedela, kam naj se vrne, tudi ni ničesar ukrenila. Potem se je nekoliko umirila, toda pri nobenem delu ni vzdržala dalj časa. Sicer pa sploh ni marala nikamor na delo. »Dovolj sta jim delala Franc in Jean. Rajši stradam, rajši umrem od gladu.« je ponavljala z ihto. Milka jo je zaposlila na ta način, da ni več zahajala v menzo, marveč se je hranila doma. Tako se je polagoma vračala v življenje.

Milka je položila roko na drhteča materina ramena.

»Čujte, mati, nisem vam povedala vsega...«

»Pusti me!« jo je zavrnila mati. »Franca so mi pogubili, Jeana ubili, tebe pa zmešali. Ali res ne vidiš, kako hudo je sami ženski, brez moškega? In še na tujem. Kaj hočeš sama v tem tujem, grdem svetu, brez moža, brez otrok?«

»Ali veste, kaj bi se bilo zgodilo, če bi bila vzela gospoda učitelja? Prvo ženo je pustil že po enem letu in ni bila slaba ženska, druga je lani pustila njega.«

»Ne rečem,« je mati popustila, »tisti človek se mi je zdel ohol, ni bil odkrit in bil je babjek. Gospod Dupont pa ni, kot so drugi Francozi, je fin, je...«

»Na zunaj je zelo fin!« Milka se je morala zasmejati. »Samo na zunaj, mati! Žena pa ne vidi moža samo oblečenega v lepo ukrojeno obleko, ne vidi ga samo v trgovini, na ulici, v kinu, vidi ga tudi doma, v stanovanju, vidi ga...« Pomolčala je, potem pa kriknila »... vidi ga tudi v postelji, golega...«

»Ne morem si misliti,« je spregovorila mati skorajda preplašeno, »da gospod Dupont doma ne bi bil fin, da...«

»Tudi jaz si nisem mogla misliti.«

Mati je sklonila glavo in spregovorila čez čas: »Žena mora mnogo pretrpeti, moški so včasih čudni, vsiljivi, pohlepni, brezobzirni. A to je v začetku, unesejo se.«

»Mati, s tistimi, ki so se unesli, je še slabše.«

V Milkinem pogledu je bila prva noč, ki jo je doživela z gospodom Dupontom. Ta noč je bila takšna, da ji je zbudila sumnjo, da vse, o čemer govori ta fini gospod, najbrž le ni tako naravno, tako zdravo. Takoj drugo jutro je odšla v zavod za duševno nerazvite otroke, kjer je živel mali George, glede katerega so namigovali, da je Dupontov sin. Tako je pred tednom dni začela svoje raziskovanje, ki ji je razkrilo vso resnico o gospodu Dupontu in njegovem rodu.

»Da je takšen?« Vendar mati še ni mogla opustiti vsega upanja. »Ko boš njegova žena, ko boš mati, bo drugačen...«

»Prav to je, mati,« je povedala Milka naglo, poudarjajoč vsako besedo, »da bi bilo potem še slabše, če bi bila mati.«

Preprosta žena iz kraške vasi ni razumela ničesar več.

»Še slabše?«

»Slišali ste za Georgea,« je Milka vročično nadaljevala. »Mali George je njegov sin, ne samo zato, ker ga gospod Dupont vzdržuje, marveč tudi zato, ker je duševno bolan. To je v njegovi družini. Sestra se mu je v blaznosti obesila, brat je v norišnici, očeta pa so našli v reki mrtvega; govorili so, da je bila nesreča, toda stari gospod Dupont

je imel že od mladosti napade. Vidite, to je družina Dupont! In jaz naj stopim v to družino? Mati, ali res hočete to? Že pet let stanujeva v tem brlogu in bova še nekaj let; če se najina tožba z gradbenim podjetjem ne konča ugodno in če vam ne priznajo penzije, bova komaj izhajali tudi v bodoče, pa nič zato. Zdravi sva, živiva zdravo, naravno življenje. Prej ali slej bova zapustili ta brlog, plačo mi bodo povišali, saj so zadovoljni z mojim delom, zaživelim bova dostojno življenje.« Oddahnula se je, saj jo je misel na ta razgovor še bolj težila kot pismo, ki je ležalo na tleh. Ozrla se je materi naravnost v zbegane oči in spregovorila mirneje. »Sami veste, kako zdrav je naš rod: na očetovem domu pet otrok, na vašem sedem, jaz pa naj rodim pohabljenca, bebce in norce?« Snela je plašč z žeblija in si ga oblekla. »Da bi pa bila gospodu Dupontu,« je še vrgla iz sebe, »samo priležnica, zakonska priležnica? Ne, nikoli! Mati, vi ne veste, kakšen prasec je to, mati, vi tega ne veste!« Stopila je k vratom. »Prav je, da ste raztrgali pismo, samo po telefonu mu sporočim. Potem grem v bolnišnico. Z večerjo me ne čakajte!«

Mati se je dvignila s stola, na katerega jo je potisnila Milkina izpoved. Bila je tako visoka, da se je z volneno ruto dotikala stropa. Še preden se je zganila, da bi stopila za hčerko in ji rekla lepo besedo ali ji kako drugače izrazila svojo hvaležnost, je zimska burja zgrabila vrata in jih zaloputnila s tako silo, da je zaplahutala zavesa med »sobo« in »kuhinjo« in sta zašklepetali šipi v stropu. Mati pa se ni ustrašila hrušča, še nasmehnila se je in se skorajda sproščeno ozrla okoli sebe, da si najde kakršno koli delo.

Gospodična Milka!

POVABILO

Silvija se naglo popravlja, do šole bo popolnoma zdrava. Lepa Vam hvala za vso pomoč. Bili ste zelo ljubeznivi. Rekli ste, da na dopust ne hodite nikamor. Morda pa bi le enkrat zapustili svoj kraj. Kazali ste zanimanje za naše rudarske revirje. Mislim, da Vam ne bo žal, če bi prišli k nam. Videli bi internacionalno republiko, slišali vse evropske in še druge jezike, še v jamo bi Vas odpeljal. Silvija tudi sprašuje po Vas, imava prazno sobo in lep vrt. Prav zdaj zorijo jagode. Pridite!

Lepo Vas pozdravlja

Antek Obarecki

Milka je odložila z okorno pisavo napisano pismo in se spet sklonila nad stekleno ploščico s tremi kapljami krvi. Ploščico je stresala z desnico in pozorno motrila kapljice, ki jim je, tik preden so ji pri-

nesli pismo, kapnila seruma: prvi seruma A, drugi B, tretji O. Kje bo nastopila aglutinacija? Pri A ali pri B? Zdaj gre za navadno raziskavo. A pred tremi tedni?

»Gospodična, bo prava?« je hlastno izpraševal moški glas. Ne da bi se obrnila, ga je videla: visok, plečat, na videz okoren, toda iz oči mu je sijala posebna toplina, ves obraz je žarel od moške topline, topline, ki si zaželiš, da bi te ogrela. Zaradi te topline in zaradi zaskrbljenega izpraševanja je tudi ona napeto čakala, v kateri kaplji se bodo pokazale rdeče pikice, tudi ona je želela, da bi se pokazale v drugi. »Gospodična ... sestra ... prosim ...«

»Še trenutek!«

Čutila je, da moškemu ti trenutki potekajo prepočasi, čutila je, da so mu trenutki minute, ure. Ves je v mislih pri svojem otroku, pri svoji hčerki, ki ji, kakor se mu zdi, še vedno odteka kri, telo pa usiha; še malo in bo usahnilo.

»Gospodična, sestra ...«

Kako proseč je ta glas, kako moško proseč in očetovsko zaskrbljen! Tako iz duše, tako iz dna duše še ni slišala prositi moškega. Kdo je ta moški? Kako je prišlo do nesreče? Kakšna je deklčina mati, žena tega čustvenega moža, tega dobrega očeta, tega resničnega, pravega človeka? Vse to ji je šlo skozi misli, medtem ko je stresala steklo in naravnost prežala na pikice, ki bi se morale pokazati v drugi kapljici, da bi oče lahko svojega otroka rešil s svojo krvjo. Že na tisoče kapelj krvi je imela takole pred seboj, tisočim je vzela kri in jo raziskala, vendar je tisti ljudje niso zanimali, bili so zanjo krvodajalci, navadni krvodajalci in nič več. Ta moški pa jo je vznemirjal, zanimal, pritegoval njeno pozornost. Ni se mogla več premagati, okrenila se je k njemu.

Da, zares, obraz ni bil negovan, ni bil obrit, toda topel, človeški. Ne bi dal za otroka samo dve epruveti krvi, pripravljen je dati zanj pol svoje krvi, življenje.

»Prosim, pohitite, prosim! Silvija ...«

»Tako, tako,« je zašepetala in se spet sklonila nad njegove tri kaplje krvi.

»Mudi se, dejali so, da jo lahko reši samo takojšnja transfuzija ...«

»Vem, tudi nam so naročili ... Samo še trenutek in če je kri prava, Vam jo vzamem in takoj odpošljem.«

Toda ali je res? Se niso začele delati pikice prav v prvi kaplji? Še trenutek! Zares, druga kaplja je še vedno čista, tudi tretja, v prvi pa izstopajo pikice. Ni več nobenega dvoma. Oče ima drugo krvno

skupino. Kje takoj najti prvo, otrokovo skupino? Zaničnost, da nimajo krvi. Izgovor, da je danes ponedeljek in so že porabili, kar so imeli. Morali bi imeti večjo zalogo.

»Kako je, sestra? Še vedno nič?«

Zdaj ni bil samo strah, bil je že obup.

Pogledala je skozi okno, da ne bi videla njegovih oči.

»Ni prava... vaša krvna skupina ni prava.«

»Kako, ni prava?« je jeknilo za njenim hrbtom.

»Je B, morala pa bi biti A.«

Močne roke, roke, ki gotovo opravljajo težko fizično delo, so jo zgrabile za ramena. Vendar prijem, kakor je bil močan, ni bil surov, krut, tudi v njem je bila posebna toplina.

»Kaj zdaj, sestra? Roza mi je ušla, Silvija naj pa umre? Ne, ne! Slišite, sestra! Kaj bom sam, sam pod zemljo? Čujte!«

Morala se je spet obrniti k njemu. Silnega moža je bila sama prošnja, sama vroča prošnja.

»Kako, sam pod zemljo?« je vprašala, ker so jo te njegove besede najbolj prizadele.

»Rudar sem, Silvija je moj edini otrok, sploh najbližji človek, zato je ne smem izgubiti! Če bi jo pokopali, se tudi jaz ne bi več vrnil izpod zemlje. Čemu le? Sestra, pomagajte, pomagajte otroku! Da bi ga videli, kakšen je! Res ne morete pomagati?«

Ni mogla več prenašati rudarjevih rok na svojih ramenih, preveč toplo ji je bilo pod njimi. Naglo se je dvignila.

»Lahko vam pomagam, seveda vam lahko pomagam.«

»Res?«

Ali ne bi bila tako zavrnila njena mati, ko bi ji bili sporočili, da bo mogoče rešiti očeta? Saj bi očetu lahko bili s transfuzijo rešili življenje. Toda tedaj je v tem mestecu še niso poznali. Samo nekaj decilitrov krvi in njeno pa njene matere življenje bi bilo drugačno, lepše, Jean bi še živel, vse bi bilo drugače.

Ne da bi še dalje poslušala moža, je odhitela v sosednji oddelek.

Čez kratek čas se je vrnila z dvema epruvetama krvi.

»Je to prava kri?«

Sreča, čeprav krhka sreča.

»Prava, brez skrbi. To je skupina A. Takoj zdaj jo odpošljem. Silvija bo rešena, Silvija bo živela. Počakajte na hodniku, takoj jo bom pripravila! Odnese la jo bosta s sestro Arletto.«

Moški je jecjal nerazumljive besede in jo gledal, kakor da je napravila čudež. Morala ga je prijeti za roko, da se je zganil.

Pikice v prvi kaplji so zabrisale preživ spomin. Tudi to je B skupina. Toda v tem primeru je vseeno. To je kri človeka, ki je prišel, da bi jo prodal. Zdaj čaka tam na hodniku. Morda misli na franke, ki jih bo dobil, morda na južino, s katero mu bodo postregli, morda pa je prišel tudi iz človekoljublja. Kdo ve? Kdo tudi ve, komu bo ta kri rešila življenje? Rešitelj in rešenec se ne bosta videla nikoli! Bolje je tako. Obarecki pa je izvedel, kdo je dal kri za njegovo hčerko. Arletta, ta klepetulja! Seveda, ni ji naročila, naj molči. Ni kriva. Vendar.

Milka je nadaljevala z raziskavo, medtem pa vsa presenečena gledala moškega s toplim obrazom, ki je stopil v laboratorij, ne da bi bil potrkal, ne da bi bil vprašal za dovoljenje.

»Rešena je! Veste, da je rešena?« Ne samo njegov glas, njegove oči, ves obraz, vse na njem je razodevalo srečo, veliko srečo. To je bilo prvo, kar je opazila. Zaradi tega se je tudi po njej razlila blagodejnost srčice, kakršne še ni občutila. Šele naslednji trenutek je opazila v moževih rokah dve škatli, zaviti v svilen papir in prevezani s tankim motvozom.

»Gospodična, sestra, izvolite to malenkost!«

Ogorčena se je umaknila.

»Kaj pa mislite, gospod? Krvni vendar ne prodajam!«

Njen glas je moral biti trd, kajti rudarjeve oči so žalostno zasijale.

»Ne plačujem vam je, vem, da vam je ne morem plačati. To je samo malenkost. Vzemite, prosim, vzemite!«

»Ne, ne, nikakor!«

Celo iztegnila je roko, da bi se ubranila darila, ki ji ga je ponujal.

»Laže mi bo, tudi Silviji bo laže, ko bo izvedela. Prosim...«

»Zares ne bom vzela, prav zares...«

Čutila je, da je njen glas še vedno trd in da tega dobrega človeka s svojim ravnanjem žali, toda ni mogla drugače. Zgodilo se je že, da je dala kri, prvič je z njo rešila življenje neki porodnici, za poznejše primere se ni zanimala. Doslej ji ni nihče rekel niti hvala, ni ji mogel reči. Da bi vendar vzela rudarjevo darilo? je pomislila za trenutek. A že se je zavrnila: ne, ne!

»Ne vzamem, ničesar ne vzamem!«

Bilo ji je hudo, ker je videla razočaranje v toplih moških očeh, vendar je moškega prijela za ramena in ga s silo potisnila skozi vrata.

»Ne vzamem, prav ničesar ne morem vzeti, to je moja služba, to je...«

Zaprla je vrata za njim. Zaprla je tudi vrata za tem spominom in vrgla pogled na pismo.

Vztrajen je, jo je toplo prešinilo, vztrajen kakor jaz, je dodala z zadovoljstvom. In znova je vzela pismo v roke in ga prebrala. Seveda, ne bo je pustil v miru. Ta misel, ta ugotovitev ji je godila. Na koncu vseh koncev bo sprejela njegovo ponudbo, kakor je tudi sprejela njegovo darilo.

»Kaj pa tole?« Vedela je, kaj pomenijo škatle na mizi. Nista bili samo dve, samo tisti dve, ki jih je prešnji dan prinesel v laboratorij, bili sta še dve, še večji, že na videz z dragocenejšo vsebino. »Kdo je prinesel tole?« Glas je bil jezen, v dnu pa se ni jezila, ne, ker bi bila željna darov, ne, niti najmanj, marveč, kër so bili ti darovi dokaz, da moški ni zameril, da ga je vrgla iz laboratorija, nasprotno, poizvedel je za njen naslov, stopil še enkrat v trgovino in prišel sem gor v ta podstrešni brlog. »Zakaj ste to vzeli, mati?« je vprašala strogo.

»Zakaj ne bi vzela?« se je mati začudila. »Ljubezniv človek je, rad bi se ti izkazal hvaležnega. Ne bi bilo prav, če bi ga zavrnila.«

»Seveda ne bi bilo prav, vendar...« je popustila, toda spet se je uprla. »Ni bilo druge pomoči, jaz pa imam isto krvno skupino. Bila je moja dolžnost.«

»Poglej rajši, kaj je prinesel!«

»Me ne zanima,« je dejala, čeprav jo je nejevolja že minila in je bila tudi ona radovedna. Ni je toliko zanimalo, kaj je dobila, bolj to, ali je razmišljal, kaj naj kupi, ali pa je kar tako stopil v prvo trgovino in kupil, na čemer so mu slučajno obvisela oči.

»Zares si nora, še vedno si nora!«

Delala se je, kakor da jo malo zanima, kaj počenja mati, ki je stopila k mizi in začela odvijati in odpirati škatle.

»Jej, jej! Svila, ogrlica in uhani, pogledj, pogledj! Kaj pa je tule? Čokolada, liker, bonboni. Vse fino, najdražje. In tule? Knjige! Ali je ta človek uradnik, učitelj?«

»Rudar je, rudar,« se je nasmehnila Milka. Ni mogla več vzdržati tam ob polici s perilom. Vzela je v roke najprej knjige. Zola: *Germinal*, Tolstoj: *Ana Karenina*, Balzac: *Oče Goriot*, Lamartine: *Meditacije*, Mickiewicz: *Pan Tadeusz*. Je res rudar? In kakšna svila, s kakšnim okusom izbrana ogrlica!

Ta človek ji ni šel več iz spomina. Ne zaradi daril. Sama ni vedela čemu. Znova in znova se je zasačila v mislih pri njem. Naslednji dan se je pozanimala, kakšno je stanje njegove hčerke. Sporočili so ji, da se je operacija posrečila, ne bodo ji odrezali roke, kakor so se bili že

odločili. Toda to ji ni bilo dovolj. Po končani službi je sama stopila na oddelek. Rada bi bila videla njegovo Silvijo. Prav na skrivnem pa je upala, da bo našla tam tudi njega. Zares ga je našla.

»Pomislite,« ji je dejal goreče, »roka ji bo ostala, vse bo še dobro. Hvala vam, hvala!«

»Zakaj ste? ...«

»Ne govorite o tem!« jo je prekinil. »Samo o tem ne govorite!« je zaprosil. »Pojdiva rajši k njej! Vam bodo dovolili, jaz pa bi moral čakati še eno uro. Pojdiva!«

Na beli blazini onemogel otroški smehljaljaj.

»Oče ...«

»Silvija, otrok moj ...«

Kakšna nežnost v glasu, v rokah, ki že deset, morda petnajst let vihte kramp, drže sveder, dvigajo težka bruna!

»Kdaj bova šla domov?«

»Kmalu, čez nekaj dni ...«

»Ne boš šel sam, mene pa pustil tu?«

»Počakal bom, da bova šla skupaj. Za dopust sem že prosil. Vsak dan bom prišel k tebi.«

»Moraš priti,«

»Tudi jaz bom prišla. Kadar bom mogla, bom prišla ...«

»Kdo ste vi?«

Naglo se je obrnila k rudarju.

Molčite, rotim vas, molčite! so zaukazale njene oči. Rudarjeve pa so dobrovoljno odgovorile: Saj ne bi povedal, Silvija vas bo vesela brez tega.

»Znanka je, najina dobra znanka.«

»Kje pa je mama? Si jo našel?«

»Poiskal jo bom in pripeljal. Morala bo priti.«

Otroški obrazek se je zresnil.

»Morala bi priti, pa ne bo prišla. Ne išči je več, ne boš je našel. Ni dobra, že dolgo ni več dobra. Saj veš.«

»Vem, vem, Silvija ... Dovolj si govorila, utrudila se boš.«

»Ne, samo malo še boli. Mama je odšla z Antonijem, z njim je bila prijazna. Vedela sem, da bo šla, jaz pa bom ostala pri tebi, zmerom bom pri tebi.«

»Seveda boš.«

»Nekaj že znam kuhati, nekaj se bom še naučila. Če jeseni ne bi morala v šolo, bi bilo lahko. Kaj, če ne bi šla?«

»V šolo boš šla, seveda boš šla. Kaj pa misliš?«

Tako sta se pogovarjala. Oče je sedel na stolu pri postelji in držal hčerko za levico, za drobno, od sonca ožgano zdravo levico, medtem ko je bila desnica v mavcu. Milka je stala molče ob postelji...

Morala se je odtrgati od njiju, od spomina na njiju. Krvodajalec tam zunaj je prišel ponujat svojo kri, dejal je, da se mu mudi.

Vstala je in pripravila vse potrebno za odvzem krvi. Pri tem opravi-
lilu ji ni bilo treba posebej razmišljati, bila ga je tako navajena, da ji je zaposlovalo zgolj roke, v mislih in čustvih pa je bila še vedno pri rudarju in njegovih hčerki.

Naslednja dva dni je ni obiskala, prisilila se je k temu, čeprav jo je vlekel k njej. Tretji dan pa je spet odšla. Izbrala si je celo čas, ki je bil dovoljen za obiske. Seveda je našla tudi njega tam. Silvija se je zdaj smejala, zdaj govorila tako nenavadno modro. Bili sta že prijateljici.

»Da bi imela tako učiteljico, kakor ste vi!« ji je rekla ob slovesu.
»Veste, slišala sem, da so nekatere učiteljice strašno zoprne.«

Z rudarjem sta šla tiho skozi park, ki je obdajal bolnišnico; na križišču, kjer se je Milka poslovila, je dejal rudar brez zveze s prejšnjim: »Klepetava je, ali se vam ne zdi?«

»Ne zdi se mi, pač pa resna za svoja leta.«

»Bila je največ z menoj ali pa sama. Mati je zanjo skrbela samo prva tri, štiri leta, potem je imela druge skrbi.«

Milka mu še vedno ni segla v roko.

»Kaj bi vam prikriival, ko se v naši družini pretaka tudi vaša kri.« Nasmehnil se je, vendar je bila v njegovem nasmehu trpka žalost. »Pred dvema letoma je začela noreti za drugimi. Je že tako z rudarjevo ženo: če ni trdna, omaga. Več kot leto dni sem delal v nočni izmeni. Tedaj se je zavozlala najprej z nekim poročenim moškim. Z njim sem obračunal. Še vedno nosi na obrazu pečat. Na pomlad pa ji je zmešal glavo mlad Italijan. Svaril sem jo, prosil. A kaj se je zgodilo? Pred dvema tednoma je pobegnila. Prejšnji teden sem šele izvedel, da sta tu v vašem mestu. Mislil sem, da si je tu njen ljubček našel delo. V resnici pa sta prišla sem, da bi bila bliže meje.«

»Kako se je pripetila nesreča?« je vprašala Milka, ko je za trenutek obmolknil.

»Kako? Po njeni, po moji krivdi. Tekal sem po ulicah, vodil s seboj Silvico in gledal na vse strani. Iskal sem njo in njega. Njega, da ga zdrobim, njo, ne vem, kaj bi bil napravil z njo. Pa sem zagledal na drugi strani ulice mladega, zagorelega človeka črnih las, nesramnega pogleda, oholih kretenj. Ni to on? Ni Antonio? Zdrvel sem prek ulice.

Nisem še bil na drugi strani, ko so za mano zaškripale zavore, iz trušča pa je jeknil Silvijin krik. Vrgel sem se nazaj. Ne morem vam povedati, kako mi je bilo, ko sem zagledal Silvijo pod težkim tovor-njakom. Mrtva! sem si dejal, mrtva! Kri ji je naravnost brizgala iz desnice. Nekdo je skočil k njej in jo potegnil izpod avtomobila, nekdo drugi ji je pritisnil dlan na rano, vendar je kri še dalje odtekala, po obleki, na asfalt. Vzel sem si jo na roke. Nisem vedel, kaj naj storim. Okoli mene so se zbirali ljudje, ta je svetoval to, oni drugo. Potem me je le nekdo potisnil v avtomobil. Zdi se mi, da so pretekle ure, preden sem jo izročil zdravniku. ‚Samo transfuzija jo lahko reši,‘ mi je rekel, ‚samo takošnja transfuzija.‘ Potem sem tekal sem in tja, ne vem, kaj sem govoril, kaj sem počel, šele ko sem prišel k vam...«

»Vem, kako je bilo pri nas,« mu je Milka segla v besedo, da ne bi govoril tudi o njej.

Moški se je oziral nekaj časa po parku, potem se je spet obrnil k njej.

»Ali je taka ženska vredna, da človek žaluje za njo? Povejte, je vredna?«

»Je še niste našli?« je vprašala Milka, namesto da bi odgovorila.

»Danes dopoldne sem izvedel, da sta pobegnila prek meje. Tisti dan sta bila še tu, torej je bil na oni strani res Antonio, lopov. Morda je bila ob njem ona, Roza, a najprej sem zagledal njega. Zaradi njiju je Silvija skoraj prišla ob življenje. Ne samo zaradi njiju, tudi zaradi mene.«

Slednjič sta se le poslovila.

Čez nekaj dni jo je spremljal do doma.

»Nimam kaj početi v mestu. Če dovolite?«

»Prosim.«

Prípovedoval ji je o rudniku, kjer dela že trideset let, govoril o rudarskem naselju in se znova in znova vračal k Silviji. Žene ni niti omenil. Milka je čutila, da jo ima v mislih, da pa se z vsemi silami trga od nje.

V nedeljo ga je povabila.

»Pridite, mati je doma in bomo pokramljali!«

Povabilu se je rad odzval.

Mati je takoj napeljala pogovor na to, od kod je, kdaj je prišel v Francijo, kaj sodi o deželi, o ljudeh. Pričakovala je ogorčen izliv proti domačinom.

»Pri nas Francozov skorajda ni,« je razlagal rudar lagodno, »v naši koloniji, mislim. Hiše so vse enake, dvostanovanjske, vse enako

pobeljene. Pravzaprav smo vsi, ki stanujemo v teh hišah, enaki, vsi smo samo eno: rudarji. Sprva se še pozna, da je prišel ta iz Italije, oni iz Poljske, tretji iz Jugoslavije ali od drugod. Pozneje priseljenec utone v celoto, čeprav še vedno govori svoj jezik, francoščino pa samo lomi. Sčasoma se privadi tudi francoščini in težko ločiš priseljenca od domačina. Vidite, jaz sem Poljak, Poljak samo po očetu, kajti moja mati je bila Nemka. Oče je najprej delal v Westfaliji, se tam oženil in se nato preselil v Francijo, ker je bil tu boljši zaslužek. Moja žena pa je Madžarka. Ne morem reči, da tega, kar je napravila, ne bi napravila Poljakinja. Slabe ženske so povsod, povsod pa tudi dobre. Ne ločim ljudi po narodnosti. Tudi Francozi niso slabi ljudje, mislim na delavce. Samo da jih je v našem revirju malo, Francozi so pri nas trgovci, gostilničarji, pazniki v rudniku, uradniki in inženirji. Ti pa so takšni, kakršni so take sorte ljudje tudi na Poljskem in drugod.«

Preprosto je razpredal svoje misli.

Čeprav je bila mati že več kot trideset let drugačnega prepričanja, mu je v tem in onem le dala prav. Ko se je poslovil, ga je povabila, naj še pride.

»Škoda, da ima takšno ženo!« je rekla, ko je bil že spodaj na ulici.

»Saj je nima več!« je dejala Milka.

»Prej ali slej se bo vrnila,« jo je zavrnila mati.

»Morda se bo res vrnila, ampak ne bo je sprejel,« je poudarila Milka.

Ali ni bila to samo njena želja?

Vsak dan sta se videla, ali pri Silviji ali doma.

»Norec!« je vzkliknil neki dan. »Zdaj vem, da so se mi vsi posmehovali, jaz pa nisem vedel. To se pravi, vedel sem, toda verjel sem, da se bo spametovala. Zdaj je ne bi maral, čeprav bi padla predme na kolena.«

»Res?« je vprašala Milka zadržano.

»Ne bi!« Ozrl se je po njej in dodal v zadregi. »Šele zdaj sem spoznal, kakšna je pravzaprav lahko ženska.«

Vstala je in se poslovila.

Toda ali ni tudi ona spoznala, kakšen je pravzaprav lahko moški? Metod, to so bile sanje. Zato je Metod živel v njej še potem, ko je že izvedela, kako je z njim. Ne more reči, da Charlesa ni imela rada, dolgo ga ni pozabila, toda ali ni poleg njega še vedno mislila na Metoda, na tistega Metoda, kakršnega si je ustvarila iz njegovih pisem, kakršnega si je izsanjala? Gospod Dupont? Zanj ne more reči, da ga je ljubila. Bilo je pač tako, da ni videla druge poti. Mislila je bolj na

mater kot nase, na to, da bi zaživali mirno življenje; bila je tudi prepričana, da moškega, kakor je bil njen Metod, tako ne bo našla, torej je vseeno. Sicer pa ji ni bil zoprni, seveda do tiste noči. Pozneje je bilo drugače. Skoraj poldrugo leto je minilo od tedaj. Za moške v tem času sploh ni marala. In zdaj je prišel tale rudar. To ni izsanjani Metod, to je resničen moški. Toda toliko popolnejši od izsanjanega Metoda! Res, oženjen je in otroka ima, no, žena mu je pobegnula, otrok je bolan, toda žena se ne bo vrnila, otrok bo ozdravel, z otrokom se dobro razumeta.

Kaj pravzaprav misli?

Naj je še tako zavračala take in podobne misli, pregnati jih ni mogla. Nasprotno. Razpredala jih je in se zapredala vanje.

Pravzaprav se ji ni zdelo čudno, da je dobila pismo iz rudarskih revirjev severne Francije. V resnici se je celo čudila, da ga ni dobila že prej. Ko sta prišla s Silvijo po slovo, jo je vprašal med drugim, če je že bila na dopustu.

»Pridite k nam.« jo je povabil, ko mu je povedala, da dopusta še ni izrabila. »Umazano je pri nas, sajasto, ljudje pa so dobri. Boste videli.«

»Pridite, tetka!« je zaprosila še Silvija. »Videli boste naš vrt, imamo tudi radio. Ko bom šla v šolo, boste šli z menoj, da me ne bo tako strah.«

Zdaj jo je povabil še pismeno.

Bi šla?

Čemu se pravzaprav vprašuje, ko se je vendar že odločila?

Trem krvodajalcem je še vzela kri, napravila poleg tega še štiri raziskave, na steklenih ploščicah in v epruvetah, se pogovarjala z Arletto in z doktorjem o vsakdanjih in razpravljala tudi o strokovnih zadevah, toda v resnici se je pogovarjala z rudarjem iz Pas de Calaisa, iz pokrajine, o kateri je doslej vedela samo to, da je zakajena, mračna in neprijazna, da pa je tam doma bogastvo, črno bogastvo. Tja jo je torej povabil Antek Obarecki. Ni je povabil samo za štirinajst dni, marveč za zmerom. Tudi Silvija jo je povabila, tudi ona je bo vesela, ne samo prvi šolski dan, marveč tudi naslednje dni, naslednja leta. Zakaj tedaj ne bi šla?

»Zakaj ne, mati?« je vprašala naglas, ko je povedala popoldne materi, da jo je Obarecki povabil in da mu je že odgovorila.

»K poročenemu moškemu boš šla?!«

»Saj veste, mati, kako je z njim.«

»Kdo ti pravi, da se njegova žena ne bo vrnila, kdo ti pravi, da je ne bo sprejel, ko se bo vrnila? Pa čeprav je ne bi sprejel, poročen je, ti ne boš nikoli njegova žena.«

»Nisem z njim govorila o tem, o tem še nisva govorila, vem pa, da bo uredil tako, da bo prav,« je dejala Milka s prepričanjem.

»Ločitev? To ni nič dobrega. Pri nas se niso ločevali, pri nas v Resniku ne.«

»Ali še vedno mislite, da žive ljudje pri nas tako kakor nekoč? Ste pozabili, kaj je dejal tisti Goričan ali kaj je že bil, tisti profesor, ki je prišel sem na tečaj francoskega jezika pa ste se slučajno seznanili z njim? Drugače je, kot je bilo pred tridesetimi leti, popolnoma drugače, oblačijo se mestno, ob nedeljah zahajajo v kino...«

»Ampak da bi dekle šlo k poročenemu moškemu? Ne, nikoli!« je mati ogorčeno zavrnila Milko in vse, kar ji je bil povedal o povojnem življenju po primorskih in ostalih slovenskih vaseh tisti profesor.

»Ne bom šla takoj k njemu. Gotovo je v tistem kraju kakšen hotel, gostilna. Sploh pa...«

Tako je govorila, čeprav je dobro vedela, da bo že kar prvi dan šla k njemu, kar prvi dan se bosta pogovorila. Ni takšen, da bi jo pustil čakati. Ko bo Silvija kje zunaj na vrtu, ji bo povedal, da je ni povabil samo za dva tedna. Že tu bi ji bil povedal, pa ga je motilo, ker je uradnica, on pa rudar. S svojim prihodom bo podrla pregrajo, ki jo čuti med seboj in njo.

»Vedno imaš neke svoje stvari, neke norosti. Nič ne rečem zaradi gospoda Charlesa, ampak gospod Dupont. Še vedno ni poročen,« je ostajala mati pri svojem, čeprav je tudi ona vedela, da se je Milka že odločila.

»Mati, prosim vas, pustite že enkrat v miru gospoda Charlesa in gospoda Duponta!« Milka se je res razhudila. »Nista vredna, da bi Obareckemu čistila čevlje.«

»Ni samo to,« je nadaljevala mati, »recimo, da bi se zgodilo, kakor praviš. Toda ali veš, kaj je on? Rudar. To je tako in še slabše, kakor je bilo z očetom, ko se je lotil čiščenja oken. Sprva nisem vedela, da je to delo tako nevarno. Pa sem neki dan šla v mesto. Na trgu so ljudje s strahom gledali navzgor. Še jaz sem se ozrla. V četrtem nadstropju sem zagledala moža, ki je stal na okenski polici in čistil okna. Čistil je z obema rokama, kakor da stoji na tleh. »Padel bo, padel!« je zaklical nekdo. Tedaj sem šele videla, da je Franc, da je tvoj oče. V grlu me je stisnilo in srce mi je obstalo, sicer bi bila zakričala. Dobro, da nisem, moj klic bi ga bil morda zmotil in nesreča bi se bila že tedaj

zgodila. Kot odrevenela sem gledala navzgor, on pa si je med čiščenjem še požvižgaval. Ko je opravil, je le pogledal navzdol. Nasmejale se je spodaj ljudem. Ko je zagledal mene, pa se je hitro pobral z okna. Od tedaj nisem imela miru, čeprav je trdil, da je pazljivejši, da više kot v drugo nadstropje sploh ne gre. Seveda mu nisem verjela. Tako nikoli nisem vedela, ali bo prišel domov živ ali ne. Smejale se je mojemu strahu. Povej, ali je bil res tako odveč? Povej!»

Milka se ni bala za očeta, tudi Jean ne, bila sta ponosna, da si upa v take višine. Zato ju je še huje zadelo, ko je tisti dopoldan pritekale nekdo in ves zasopljen povedale, da so jim očeta odpeljali v bolnišnico, ker je padel z okenske police v tretjem nadstropju. Nista in nista mogla verjeti, mati pa, kakor da je čakala na to sporočilo. »Vedela sem, o ti moj ljubi bog, vedela sem,« je tarnala vso pot do bolnišnice. Tisti, ki je prinesel novico, je še povedale, da je bila okenska police trhla, odkrhnla se je, ko je oče stopil nanjo, padel je naravnost na pločnik, vendar ni mrtev, za čudo ni mrtev. Kakšen človek! Da, kakšen človek! Ves je bil v zavojih in obvezah, vendar se je še smehljale. »Presneti mizarji,« je rekel s slabotnim glasom. »Ni več solidnega dela, ni ga.« »Kje te boli?« je izpraševala mati. »Oče, vas boli?« sta jecala z Jeanom. »Kaj bolečine, še hujše stvari sem prenesel, samo naj me zakrpajo, takšenle že ne bom mogel več na okna v tretjem nadstropju.« Vzelo mu je glas, a spet je premagal bolečine. »Potolaži se, Marija, še kako leto in šli bomo domov. Mi drugi bi se navadili, ti pa nisi za te kraje in za te ljudi, čeprav niso kraji napačni in tudi ljudje ne. Marija, niso, povem ti, da niso. Delati moraš povsod.« Stisnil je zobe in zamižale. Toda le za kratek hip. »Otroka, učita se, pridno se učita... Delavski kruh je grenak, da, grenak...« To so bile zadnje njegove besede. Odpeljali so ga v operacijsko sobo, odpeljali živega, čez dobro uro pa so jim vrnili mrtvega. Z Jeanom sta mislila, da je živ, še vedno se je smehljale, mati pa je takoj vedela, kaj se je zgodilo. Pognala se je s klopi. »Franc, Franc!« je kriknila s pretresljivim glasom in se zrušila nazaj na klop.

»V takem strahu boš zanj, kakor sem bila jaz,« je sočutno dejala mati, ki je prav tako kot Milka podoživljala tiste strašne ure. »Nekega dne bodo prišli in povedali: zasulo ga je, zadušilo ga je, padla je nanj gruda premoga, konec je z njim. Premisli, Milka!«

»Povsod lahko človeka zadene nesreča. Ste videli, kako je bilo s Silvijo? Pri belem dnevu je prišla pod avto. In koliko je takšnih primerov, na stotine in tisoče samo v Franciji!«

»Vidim, da si ponorela. Nič tudi ne misliš, kaj bo z menoj. Penzije nimam, denar, ki so nam ga končno le vrnili, bo skopnel v nekaj mesecih. Me boš res pustila tu umreti?«

»Mati, ne bodite otročji, veste, da boste prišli za menoj!« Milka bi se bila zavrtela, če bi bilo več prostora v njuni »sobi«, bila bi zgrabila mater za upadla ramena, če se ne bi bala, da se mati ne bi preplašila, zato je le sproščeno zamahnila z rokami in živahno nadaljevala. »Še pred iztekom dopusta bom povprašala v rudarski bolnišnici za službo. Ne bo mi je težko dobiti s prakso, ki jo imam. Vi boste kuhali in gospodinjali. Ste slišali, kaj je povedal Obarecki: v njihovem revirju nihče nikogar ne mrzi in ne podcenjuje, vsi so enaki, vsi delavci, Francozi in inozemci. Tudi Slovencev je, kolikor vem, precej, prišli boste med ljudi, med svoje ljudi.«

»Tako tedaj,« je spregovorila mati z glasom, v katerem se je bridkost mešala z voljno predanostjo, »na stara leta naj se preselim v rudarsko naselje, namesto da bi se vrnila domov? Zdaj vem, da doma ne bom videla več, nikoli več. Izgubila sem moža, izgubila sina, zdaj bom izgubila še domovino.«

»Kaj pa jaz? Kje je moja domovina? Tu ali tam, tu in tam, nikjer? Za takšne, kot sem jaz, kot je Obarecki, kakršnih je na sto tisoče samo v Franciji, je domovina tam, kjer je delo, kjer je kruh. Toda ali naj zaradi tega vse življenje jadikujemo?«

Tudi Milkino vprašanje ni bilo izgovorjeno brez grenkobe.